

خاطري:

د يوي دورې لنډ تاريخ
(1881_1869)

ليکوال
محمود طرزي

پښتو ژباړن
پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ

Ketabton.com

د کتاب خانگړني

د کتاب نوم :: خاطري: د يوې دورې لنډ
تاريخ) 1881_1869
ليکوال :: محمود طرزي
پښتو ژباړن :: پوهاند ډاکتر محمد حسن
کاکړ
خپړندوی :: د افغانستان د کلتوري
ودې ټولنه - جرمني
چاپ کال :: 1386 ل (2007ع)
چاپ شمير :: 1000 ټوکه
د خپرونو لړ :: (99)
کمپوز :: ذبيح شفق

چاپ او کمپيوتر حى

د دانش خپړندويي ټولني تخنيکي خانگه _ پيښور

Tel:+92-91-2564513/Email:danish2k2000@yahoo.com

د خپرنډويي ټولني يادښت:

د محمود طرزي د خاطر اتو يوه په زړه پورې څنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څيړنې شوي دي. هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالی ژورناليست، ليکوال او شاعر و، يو هيوادپال مبارز هم و.

دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځيني په زړه پورې پيښې په خپله ځولې کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړی او څرنگه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوی او بيا وفات شوی دی، د ژوند خاطرې يې نيمگړې پاتې شوي دي. څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انگرېزي کړی او خپور کړی دی. سره له دې چې د دري متن د خپرېدو ژمنه يې هم شوي ده، خو مور ته يې لا د هغه متن د خپرېدو معلومات نشته.

نوميالی افغان مورخ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انگليسي ژبې څخه پښتو کړی او دا دی د افغانستان د کلتوري ودي ټولني له خوا خپرېږي.

مور خوشحاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړېدو د ۲۶۰ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو.

په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودي ټولني د مشرتابه جرگه

د ۲۰۰۷ ع. د سيپټمبر څلورمه

د ۱۳۸۶ ل. د وري ۱۳

جرمني، د کولن ښار

د پښتو ژباړن سرريزه

محمود طرزي (1864_1934) د فکړ، ادب او شعر په ډگر کې د معاصر افغانستان يو ځلانده ستوری دی. دده د ژوند کيسه افغانانو ته الهام بښونکي او سرمشق کيدلی شي، خو دغه خاطري د هغه د ټول ژوند پيښو په اړه نه دي.

دا د طرزي د لومړنۍ ځوانۍ خاطري دي، چې له 1869 نه پيل کيږي او په 1881 کې پای ته رسيږي، يانې په هغه کال کې چې امير عبدالرحمن دی له خپلې ټولې کورنۍ سره له وطن نه بيرون کوي او په پای کې دوی ټول په عثماني سوريې کې هستوگن کيږي. طرزي بيا د شلمې پيړۍ په سر کې چې امير حبيب الله په بهر کې افغان مهاجران بېرته وطن ته بولي، خپل هيواد ته ستيريږي. په دغه وخت کې 47 کلن طرزي د امير حبيب الله په اجازه په کال 1911 کې د سراج الاخبار په چلولو پيل کوي.

طرزي د سراج الاخبار له لارې کوم هغه عصري فکرونه، چې په جلاوطنۍ کې يې له اسلامي او اروپايي سوچ والانو نه خپل کړي، خپروي. په تيره چې د ازادۍ او وطنپالنې په پلوي او د امپرياليزم په مخالفت دي. د طرزي ليکنې په تحول منونکو افغانانو باندې په خاص ډول اثر کوي. طرزي وروسته د پاچا امان الله په واکمنۍ کې لوړو دولتي مقامونو ته رسيږي او په دغه ډول د پاچا امان الله د سمون غوښتونکي او ژوند بڼه کوونکي حکومت په چلولو کې هم برخه اخلي، ترڅو چې د 1930 کال په سر کې د ملايانو او پيرانو په لمسونو د ساتنپالو افغانانو په فشار له پاچا امان الله سره يوځای د دويم ځل لپاره له خپل هيواد نه ايستل کيږي. په دغې تراجيکي پيښې سره د افغان لومړنی اوشتون پال، ژوند پال او خپلواکي پال غورځنگ خپل کيږي او د حکومت واکي د يوې لنډې مودې لپاره د په شا تلونکيو او تر زياتې اندازې د نالوستو په لاس ورځي، افغانستان د عصريت او تمدن له کاروان نه کلونه کلونه بېرته غورزول کيږي او په دې ډول د وطن، ازادۍ او پرمختگ لپاره د پاچا امان الله او محمود طرزي ارمانونه وچ کيږي.

لکه چې دمخه ويل شوي دغه خاطرې د محمود طرزي له لومړي مهاجرت او د پاچا امان الله په واکمنۍ کې د هغه له ونډې او د دويم مهاجرت دورې نه، نه غږېږي که څه هم له ملي، مدني او سياسي نظر نه دا د هغه د ژوند ډير مهم وختونه دي.

حميد طرزي په خپلې سرزې کې وايي، چې ارواښاد عبدالوهاب طرزي تر 1911 پورې د خپل پلار ژوند پېښې څيړلي او د قلم کوتو ته سپارلي. دغه برخه به له دې لامله مهمه وي، چې طرزي څنگه د مهاجرت په دوره کې له اسلامي او اروپايي متفکرانو نه متاثر شوی او کوشنيس يې کړی، چې د وطنپالنې، ملت پالنې او ازادۍ په اړه د هغو او خپل فکرونه خپلو تحول منونکو وطنوالو ته ورسوي او په ژوندانه کې يې پلي کړي.

د طرزي له دغې خاطرې نه دغه هيله کيدلې نه شي. دا د هغه د اولي ځوانۍ خاطرې دي، په دغه وخت کې پېښو په ده اثر کړی، نه ده پر پېښو. په هغه سربېره د خاطرې يوه برخه يې د نورو په تيره د خپل پلار غلام محمد طرزي روايتونه دي. البته غټه برخه يې د هغه د خپلو ليدنو کتنو محصول دی. بله دا چې ده دغه ټوله ليکنه د ژوند په ورسټي کال (1933) کې له خپلې حافظې نه کړي، نه د ليکل شويو يادښتونو له مخې. په هغه وخت کې دې ناروغ هم و او دغه ناروغي بيا دومره سخته شوه، چې له ليکلو نه يې وغورزاوه او ژوند يې ورځتم کړ. دده د زوی په روايت ده غوښتل، چې دغه خاطرې دده د ټول ژوند په اړه وي¹¹. هغه دغه خاطرې هم په پنسل ليکي وي، چې ښاغلی حميد طرزي هغه بيا تنظيم او ايډيټ کړي دي. په دغه حال کې لکه چې حميد طرزي هم وايي، د متن په رقمونو کې شايد مبالغه هم وي. له هغه نه پرته ددغې خاطرې د متن ځينې برخې د وخت له پېښو سره سر نه خوري. له دې لامله ما په لمن ليک کې دغه تيروتنې لږ څه په اوږده ډول سمې کړي او ځای ځای مي تبصري هم پري کړي دي، خو په دې کې شک نه شته، چې محمود طرزي ددغو خاطرې په ليکلو کې له رښتین توب نه کار اخيستی دی. څنگه چې محمود طرزي يو ماهر او پوخ ليکوال و، دده دغه خاطرې په زړه پوري او تبصري او نظرونه يې روزونکي دي. "د طرزي د رښتین توب څرگند ثبوت د هغه دغه وينا ده: له وطن نه ووتلو "...په دغه کاروان کې هيڅ يوه زما په گډون د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل."

طرزي دا هم وايي، چې "د برتانيې د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوریدلو سره د هيواد پالنې، ازادۍ او خپلواکۍ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو

خاطري: د يوې دورې لنډ

نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چي هغه بيرته ژوندي شول."

په دي كې شك نه شته، چي د هيواد پالني، ازاده او خپلواكه د ايډيالونو په بيرته ژوندي كولو كې د محمود طرزي ونډه دومره غټه وه، چي ساري يې نه ليدل كيږي. په مجموع كې محمود طرزي د خپلواكه، ازاده، عصريت او پرمختك په اړه په عمومي ډول د بدلون پالو او په خاص ډول د مشروطه غوښتونكيو افغانانو په رولولو او عمل ته د هغوی په هڅولو كې غټ رول لوبولی دی. له بده مرغه په حاضر مهال كې دغه روحيه يو ځل بيا خفيه شوي، اوس يوه بل محمود طرزي ته ضرورت دی، چي د هغې د بيرته ژوندي كولو او پياوړي كولو لپاره يو نوی پياوړی غورځنگ په پښو ودروي.

په پای كې له محترم پوهاند ډاکتر ابراهيم مجيد سراج نه مننه كوم، چي ددغي رسالي انگريزي متن يې ماته بښلی او خوښ يم په دي، چي هغه ما د لوستونكيو لپاره په پښتو اړولي او د ليكوال زرین انځور په مشرۍ د كلتوري ودي تولني خپره كړي ده.

په درناوي

پوهاند محمد حسن كاکړ

اگست 2007_ كليفورنيا

يادښت:

1_ ښاغلی عبدالغفور روان فرهادي، شخصي مفاهمه، استانبول، جولای 2007.

د انگرېزي ژباړن سرېزه

د محمود طرزي په هکله ډير څه ليکل شوي، په تيره د شلمي پیره په لومړيو لسيزو کې د افغان ملت پالني، خپلواکه او عصري کيدو په موضوع گانو باندي د هغه د ليکنو په اړه. ددغو په پرتله، د هغه د وروستيو څلورو کلونو په اړه لږ څه معلوم دي، چي په دوم مهاجرت کې يې تير شوي دي. دغه دوره د سمون پال پاچا امان الله له لويډلو نه وروسته وه، چي حبيب اله چي خلکو د "سقاو زوی" په نامه يادوه، ورته د پای تکي کينود. دغي پيښی د طرزي هغه ارمان په سين کې لاهو کر، چي د خپل هيواد د ځلاندي راتلونکي لپاره يې لاره.

سره له دي هم دغو کلونو ورته موقع ورکړه، چي خپلي لومړنه مينې (شعر) ته ځير شي. دی چي د خپل محبوب استانبول په بنکلا او کلتور هڅول شوی و، د شعرونو دوه ټولکي يې د "غم لرلي" او "مراوي" په نومونو وليکلي، چي په کال 1934 کې خپري شوي. په هغو کې د ورځي د مهمو ټولنيزو، سياسي او فلسفي مسئلو په اړه د هغه اندونه او احساسونه ځای شوي دي. لومړنه ټولکه د ليکونکي هغه کړاو او اغفال نه ټيند تيدلو ته په ټينگه متوجه ده، چي د هغه د سمون او پرمختک ارمان د ناپوهه او تعصب په شا تلونکيو قوتونو په خپکه بدل کړی و. دی چي په قومي او فيودالي ټولني باندي په ټينگه انتقادي و، ملايان يې په خاص ډول د بيرته پاتي توب د حال مسؤل کتل.

ددغو کلونو په بهير کې د هغه مشر زوی عبدالوهاب طرزي په پرله پسي، څو په نابريالي ډول ورنه هيله کوله، چي خپلي خاطرې د قلم کوټو ته وسپاري. بيا نو په پای کې په کال 1933 کې يوه ورځ هغه د خپلو خاطرې په ليکلو پيل وکړ. له بده مرغه د همدغه کال په نومبر کې په 68 کلنه کې مرگ ددي خنډ شو، چي هغه د خپل ژوندانه له لومړه برخي څخه چي 1869 نه تر 1881 پوري رسيري، زيات څه وليکي. د هغه د ژوند کيسه تر 1911 پوري چي په هغه کال کې د سراج الاخبار دوه اونيز اخبار چلول پيل کړل، د عبدالوهاب طرزي له خوا ځيرله شوي او ليکلي شوي ده، چي زر به خپره شي.

د طرزي د اولو وختو يادونه، چي د امير شير علي، امير محمد يعقوب او امير عبدالرحمن له واکمنيو سره سر خوري، تر 16 کلنه پوري وده کوي. دی د خپلي شي حافظي په ډاډيني د خپل ژوند هغه پيښی په زړه کوي، چي د هيواد له تاريخ سره اوبدلي شوي دي.

د محمود طرزي لومړنه ځواني په ډيره اندازه د هغه د پلار غلام محمد طرزي په عقلاڼي او هنري غونډو سره

اغيزمنه شوي ده. پلار يې له ټينگو دموکراتيکو فکرونو سره يو وتلی شاعر، اديب او ارستوکرات و. په وروستيو کلونو کې د عثمانیي فيلسوف او مولف احمد مدهت، څخه په ژور ډول اغيزمن شوی، بې له دې چې يې ورسره ليدلي وي. ده دغه وتلی بنوونکی يواځې د هغه له ليکنو نه پيژنده. دی چې څومره ډير وگرځيد او لوستل يې وکړل او له ځوانو ترکانو، عقليانو او سياست کوونکیو سره يې د حکومت، ساينس او کلتور په موضوع کانو بحثونه وکړل، په همدغه اندازه د خپل هيواد، خپلواکۍ او پرمختګ ته ليوال شو. پوهني او سمون ته د هغه ټينګې عقيدې دی په پای کې وهڅاوه، چې خپل هيواد ته ستون شي او د خپلو وطنوالو د مانوي او اخلاقي لور تيا لپاره کوښښ وکړي.

محمود طرزي نه درباري او نه سياس و، قدرت يې هيڅکله ونه غوښته، د استبداد او امپرياليزم مخالف و، په دغسې روښانه شوي اسلام معتقد و، چې سمون او ديموکراسۍ ته اوړي او په دغه فکر و چې ختيځ له لويديځ نه ډير څه زده کولی شي، په تيره په ساينس او تکنالوجۍ کې.

ما دغه خاطري¹ ژباړلي او ايډيټ کړي دي، نه يواځې ددې لپاره چې دا د ليکونکي او د هغه د زوی هيله وه، چې د يوه بيوگرافیک او تاريخي اثر په شان چاپ شي، بلکې ددې لپاره هم چې هغه له اوسني په غم لرلي بحران سره په څرګند ډول نسبت لري، چې افغانان ورسره مخامخ دي. زه هم په دغه فکر کې ځان شريک ګنم، چې که يو ملت په خپلې تيري سترګې پټي کړي او په خپل تاريخ کې د حقيقت په څيرلو کې پاتي راشي، له راتلونکي سره په باوري ډول مخامخ کيدلی نه شي.

د زړه له کومې نه هيله کوم، چې دغه ليکنه ددغه اريانونکي او په ظاهر کې نه پای ته رسيدونکي بدمرغه ته د شي پوهاوي لپاره مرسته وکړي.

وحيد طرزی

جينوا، 1997

يادښت:

1_ ايډيټ کول ددې لپاره ضروري وو، چې يواځې د متن له سره متوافق توب ښه کړي. په ياد دي وي، چې ليکونکی څه وخت چې دغه خاطري کښلي، په ځان روغ نه و. دا هم بايد وويل شي، چې ځينې رقمونه چې يواځې د ياد له مخې ليکل شوي، ممکن د مبالغې په خوا روان وي. غواړم خپل وطنوال خبر کړم، چې هغوی چې انګريزي لوستلی نه شي، ددغه متن فارسي نسخه د چاپېدو لپاره د تيارې په حال کې ده. * * *

خاطري: د يوې دورې لنډ

د خپرندويي ټولني يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه په زړه پورې څنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ كې د محمود طرزي د كارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليكنې او څيړنې شوي دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو كې نه يوازي يو نوميالي ژورناليست ، ليكوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و . دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځيني په زړه پورې پيښې په خپله ځولې كې رانغاړي او ليكوال د خپل ژوند په اواخرو كې په تركيه كې پيل كړي او څرنگه چې په همدغه وخت كې ناروغه شوي او بيا وفات شوي دي ، د ژوند خاطرې يې نيمگړې پاتې شوي دي . څه وخت مخكې دغه كتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انگرېزي كړي او خپور كړي دي . سره له دې چې د دري متن د خپرېدو ژمنه يې هم شوي ده ، خو مور ته يې لا د هغه متن د خپرېدو معلومات نشته . نوميالي افغان مؤرخ پوهاند ډاكټر محمد حسن كاكړ دغه اثر له انگليسي ژبې څخه پښتو كړي او دا دي د افغانستان د كلتوري ودې ټولني له خوا خپرېږي . مور خوشاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړېدو د ۲۶۰ كليزي د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې كوو . په درنښت

د افغانستان د كلتوري ودې ټولني د مشرتابه جرگه

د ۲۰۰۷ ع . د سيپټمبر څلورمه

د ۱۳۸۶ ل . د وري ۱۳

جرمني ، د كولن ښار

د لوی او بښونکي خدای په نامه

پيلامه

ددې لپاره چې په هغې کيسې بڼه پوه شئ، چې زه يې دلته کوم يوه لنډه ليکنه به د خپل محمدزيي قوم په اړه وړاندې کړم، چې له 1826 نه يې تر 1979 پوري پر افغانستان حکومت کړی دی¹. دغه ليکنه چې له تاريخ او ژوند ليک څخه غږېږي په زياته اندازه زما له خپلو يادونو او د هغو روايتونو له مخې برابره شوي، چې له خپل پلار نه مي اورېدلي دي.

د محمدزيي قوم لنډ تاريخ او غوره شوی ژوندليک

سردار پاينده محمد هغه نيکه دی، چې زامنو يې پر افغانستان حکومت کړی دی. له بيلو بيلو ښځونه د هغه له يوويشت زامنو نه يو څو زما په ياد پاتي دي.

وزير فتح د شاه محمود د وزير په توگه په پته کونښن کاه، چې واک خپل قوم ته وليږدوي. له خپل مقام نه په استفادي سره يې خپل ځيني ورونه په ټولي امپراتوره کي واليان وگومارل. سردار محمد عظيم د کشمير والي و.

امير دوست محمد وروسته له هغه چې د سدوزي امير واکمني پای ته رسيدلي او کابل او جلال اباد د انگرېزانو له خوا نيول شوي وو، د هغو له خوا په لوديانه کي بندي شو، خو د انگرېزانو پوځ په کابل کي د وزير محمد اکبر، د نورو سردارانو او قومي مشرانو په کونښن سره پوښاه شو او يو شمير نظامي افسران او ښځی يې يرغملې شوي². انگرېزانو موافقه وکړه، چې امير دوست محمد به د افغانستان د امير په توگه د يرغملو د ازادولو په بدل کي خوشي کړي.

هغه پينځه کندهاري سرداران، چې يو په بل پسې په کندهار کي په واک شول دا دي:

سردار پردل تر ټولو مشر و.

سردار شهر دل په ځوانه کي مړ شو.

سردار کهندل په کندهار کي کلونه کلونه واکمني وکړه.

سردار رحمدل يو نوميالی شاعر و.

له ادبياتو، په خاص ډول له شعر سره زما د پلار لومړنه پيژندگلوي د هغه د غونډو له برگته و. سردار رحمدل يوازي د شپږو مياشتو لپاره واکمني وکړه. د هغه او د هغه د ورېرو ترمينځ (د کهندل زامن) پرله پسې شخړو دپته اړ کړ، چې

ورور امیر دوست محمد د مینځکړې په توګه راوبولي. امیر کندهار ته په چټکه سره روان شو او پیاوړې زامن یې ورسره ملګري شول، خو هغه ددې پرځای چې د تره او ورپرو ترمینځ روغه وکړي، کندهار یې په کابل پورې وتاړه. رحمدل فارس ته وتښتید او وروسته په تهران کې مړ شو. د هغه زوی، زما پلار غلام محمد طرزي له امیر سره کابل ته لاړ، هلته یې په درنښت او شتمنه سره ژوند وکړ، تر هغو چې امیر په هرات کې مړ شو او زوی یې شیر علي چې د پلار پرځای امیر شو، دی بندي کړ³.

سردار سلطان محمد او سردار یار محمد (د پېښورې سردارانو دوه تنه)

لومړنی په "طلايي سردار" یادیده له دې امله چې هم ښکلی و او هم یې په سرو زرو ښکلي شوي جامې په تن کولې. د اټکل له مخې سل ښځې او تر خپل پلار او امیر ورور څخه ډیر زامن او لوني لري.

د هرات محاصره او د لوی امیر مړینه

امیر دوست محمد چې د "لوی امیر" په لقب یادیده، له هرات پرته چې له کابل نه خپلواک و، ټول ولایتونه تر لاسه کړل او خپل زامن یې والیان وټاکل⁴. د بیلګې په ډول ترکستان یې یوه زوی سردار محمد افضل او کندهار یې بل زوی سردار محمد امین ته په لاس ورغی.

د هغه د واکمنۍ په وروستیو کلونو کې په هرات کې د کورنیو شخړو له امله د هغه وراره او زوم سردار سلطان احمد د فارس په ملاتړ هرات ونیوه. دغه نه فکر کیدونکي انکشاف امیر ته سخت ټکان ورکړ او خپه یې کړ. سمدلاسه یې په پوځي کړو لاس پورې کړ او هري خوا ته یې فرمانونه واستول. د خپلو زامنو، د شیر علي او ورپرو په ګډون چې زه غلام محمد هم پکې وم (د یوه لوی پوځ په قوماندانه د هرات په لور په چټکه سره روان شوو. پر هغه سربیره د هغه زامن، والیان له خپلو ایالتی پوځونو سره هم ورسره ملګري شول.

دا چې دغه تیری د فارس له خوا شوی و او حکومت یې ملاتړ کړی و، دغې سیاسي مانا ورکوله چې امیر یې د خپلو په هوډ کې ښه ټینګ کړ. برتانویانو هم دغه انکشاف د خپلو ګټو پر خلاف ګانه.

هرات نهه میاشتې کلابند و او نشتي به هره ورځ وي بیا د سلطان احمد ماینه مړه شوه، ورپسې یې میره هم مړ شو. زامن یې تسلیم شول او هرات ونیول شو. له بده مرغه لږ وروسته امیر هم مړ شو. امیر د مړینې په ورځ (1863) چې سرداران او لویان هم ورسره وو، په شیر علي باندي غږ کړ چې خواته یې ورشي. په لړزیدونکو لاسونو یې خپله توره د

خاطري: د يوې دورې لنډ

شیر علي تر ملا وترله او په خپل نري اواز يې پاچا اعلام کړ،
بنه يې ونازوه او د برياليتوب لپاره يې ورته دعاگانې وکړې،
خو همدا چي د جنازي او فاتحي مراسم پای ته ورسيدل، هر
زوی يې له خپل پوځ سره د خپل ولايت په لور روان شو او د
حيرانه ځای دی، چي هر يوه يې ځان امير وباله.

د امير شير علي خان دوهمه دوره (1879_1868)

ددغي لسيزي لومړنی یاد می له هغې پېښی نه پیل کيږي، چې زه نږدې پېنځه کلن وم او امير امبالي ته د هند په لور روان و. لږ می یاديږي، چې یوه ورځ نابیره یو درجن شډل او ریره ور سرتيري او افسران زموږ په کور ننوتل او د بامونو او ورونو لاري یې ونیولې. زما خویندې، وینزي او د کور ښځی له یوې کوتي نه بلي ته استولي کیدلي، ددې لپاره چې د ټول کور چور کیدل اسان شي. زه د خپلې دایي په غیر کې وم او په پرله پسې ډول می پوښتله، چې "سردار پلار می چیري دی؟" او "دوی ولې زمرځیزونه ټولوي؟". هغې ویل چې پلار دي د امير د لیدلو لپاره تللی او دوی دغه ځیزونه زموږ نوي کور ته وړي. هغې یواځې کوښښ کاوه، چې ارام می کړي.

په واقع کې دا د امير په امر و، چې پلار می بندي شوی او زموږ کور او اټکل سل اسونه ضبط شوي وو. له وړوکتوب نه ما له خپل پلار سره ژوره مینه پیدا کړي وه، په واقع کې زه د خپلې مور تر غیږي نه د خپل پلار په غیږ کې دیر لوی شوی یم. لکه هسي چې هیله کیده مور می په سبا د خپل لالا په غیږ کې د پلار د لیدلو لپاره بندي خانې ته واستولم. اچچان یو اوږد، نری او تور ریری کندهاری و، چې کلونه کلونه له مور سره و، نو ددې پرځای چې زه پر خپل ښکلي، ځلیدونکي، برک تبتی اس سپور اوسم د خپل لاله اچچان په اوږو باندي د بالاحصار بندي خانې ته د امير هستوکنځي او د حکومت مرکز ته یوورل شوم. هلته می خپل پلار ولید او ډاډه شوم.

دغه ورځنه لیدني له سهار نه تر ماښامه پوري دري میاشتي رواني وي. دغه بندي خانه می ښه یاديږي چې د امير هستوکنځي ته نږدې یوه پراخه کوټه وه، ځیني نور لویان هم په دغي کوتي کې د پلار ملگری وو. دوی خپل وخت د کتابونو او شعرونو په لوستلو او ویلو تیراوه. د ملگرو او خپلوانو د سخي توب له برگټه په کوټه کې پلاوونه او شیر جای پریمانته وو. د هغو چرگ پلونو مزه به می هیڅکله هیره نه شي، چې پلار به می له مخکې شپي نه ماته ساتل او زما په راتک سره به یې د منقل دیاسه تودول.

امير شير علي له امبالي نه له بيرته راتك نه وروسته زما پلار ازاد كړ او د مياشتي يو نيم زر روپه يې ورته معاش وټاكه. يوه شيبه وروسته به د هغه د بندي كيدلو دليل ووايم، اوس به د امير د ورونو د سرايله توب په اړه خه ووايم.

امير شير علي وروسته له هغه، چي په هرات كي نظم خوندي كړ، زما له پلار سره كابل ته ستون شو. په دي ډول د امير دوست محمد د زامنو او لمسيانو ترمينځ د شخړو او نشتو اور بل شو. د امير شير علي او د هغه د ورونو محمد افضل، محمد اعظم او محمد امين او د هغه د وراره سردار عبدالرحمن (د محمد افضل زوى) ترمينځ په پرله پسې ډول كلونه كلونه جنگونه وشول. كله سوبمن او كله مغلوب، امير په پاى كي په ټولو غالب شو، ولايتونه يې په كابل پوري وتړل او د هيواد د اداره كولو چاري يې په لاس كي ونيولي. ددغو خونړيو كورنيو او تر هغو دمخه جنگونو كي چي له سدوزيانو سره وشول، په زرگونو خلك ووژل شول او هيواد وران شو. په هغه سربيره په خلكو كي دښمني او ژوره بدبيني پيدا شوه. د بي اتفاقه دغي بدمرغه تر نن ورځي پوري دوام وكړ او زما د پلار بندي توب د همدغه حال نتيجه وه. په لا مشخص ډول په 1866 كي چي امير شير علي په هرات كي و او سردار محمد افضل او زوى يې عبدالرحمن كابل نيولى وو، طبيعي وه چي زما پلار د هغوى د دوستي ليكونو ته ځواب ور كړى و. څو كاله وروسته (په 1868 كي) چي شير علي كابل بيرته ونيوه، ځينو خبرلوخو دغه ليكونه هغه ته وركړل او نتيجه يې هغه شوه، چي دمخه بيان شوي ده.

د امير شير علي په دوره کي "وروکتوب او خواني"

ددغو يوولسو کلونو په بهير کي چي زما پلار د دربارد درانده مسووليت له بار نه ازاد و، خپل وخت د چاردهي په بڼو او د کابل په کورونو کي له شاعرانو او پوهانو سره تير کړ او د بنکلو صنايعو په نړۍ کي مجذوب و. ما او زما ورونو د اخوند محمد اکرم په نامه يو کورنی بنوونکی لاره، چي بنه متقي او د پوهي او مروجو علومو خاوند و، خو زما د پوهني رښتيني سرچينه زما د نوميالي پلار غونډي وي، چي زه به تل پکي وم او په خير به مي غور نيوه.

پلار مي دغسي يو بنه شتمن کتابتون لاره، چي په هغه کي داسي اثرونه وو، چي ځيني يي په سرو زرو بنکلي شوي وو، ځيني يي زاره او ځيني يي نوي وو. پلار به ور کتابان استخدامول او څارل، چي اوله درجه پخواني کتابونه نقل کړي. ماته اجازه وه، چي دغه کتابونه وروم راوړوم او پخوانيو اوله درجه اثرونو ته لکه د عبدالرحمن جامي، يوسف زليخا او د فردوسي شاهنامه يا پاچا ليک ته بنه خير شم.

د کجبازي يا د غلزي کلات جنگ

دغه جنگ هم زه د خپل پلار له قول نه بيانوم. د 1863 کال په پای کي امير شير علي له کابل نه د کلات په نيت له نږدې ديرش زريز پوځ سره روان شو، چي خپل کشر ورور سردار محمد امين ته جزا ورکړي، چي غوښتل يي د کندهار د والي په څير کندهار له کابل نه په خپلواک ډول اداره کړي (الف) د پوځ قومانداني د امير د زوی محمد علي، چي يو بنکلی خوان و، په غاره وه.

د جنگ ميدان د دوو غونډيو ترمينځ و، د توپخاني ځيني واحدونه د يوه بي تجربه افسر له خوا په ډډه کي په ناسم او خطرناک ډول ځای پرځای شوي وو. محمد امين د امير په ځايونو ناڅاپه حمله وکړه، د امير زوی په متقابلې حملې لاس پوري کړ، خو په بي پروايي او زړه نازره توب سره د هغه بدقسمته اس د دوو غونډيو ترمينځ په منډو شو. متقابل پوځونه لا پوره سره نشتي نه وو، چي د دري په دواړو غاړو کي له ځای پرځای شويو توپونو نه ډزي وشوي. په دغه حال کي طبيعي وه، چي محمد امين او محمد علي دواړه له ډيرو افسرانو سره مړه شي.

خاطرې: د يوې دورې لنډه

کندهار ونيول شو، خو امير ته په ډير تاون سره. د زوی او ورور مرگ ورته دغومره دردناک شو چې د څه وخت لپاره يې فکر له لاسه ورکړ. دري مياشتې په کندهار کې تم شو، بي له دي چې حکومتي چارو ته توجه وکړي. د شپې به په لوڅو پينو د حويله په ويالو کې روان شو، ژرل به يې چې "محمد علي څه شو؟" ده د ليونتوب نوري نشي هم شوولي.

د وليعهدۍ جشن

امير ټول ملت ته د نهه کلن پاچا زوی عبدالله جان د وليعهدتوب د مراسمو پرځای کول اعلام کړل. دا يوه ډيره غټه پيښه وه، چې په ذهن کې مې پاتې ده.

د مرنجان غونډه او تر هغې نه اخوا ډگر چې د بالاحصار لاندي ده، ددغه جشن لپاره غوره شوي وه. په سباوون کې د سرنيو، ډهلونو او شپيلو اوازونه سره په سياله شول او جشن پيل شو. قومي خلکو د غونډه سر او ډډي نيولي وي او دوی په بنکلونو او ژبو کې سره متفاوت وو. د عسکرو کنډکونه په رنگه يونيفورمونو کې په ټول حضورې چمن کې تر بازارونو او سرکونو پورې خواره وو. سرداران او ميرمنې يې او نور مشران په پاچايي لويې خيمي يا څرکاه کې په ضيق ډول ټول شوي وو. په يوه ټاکلي وخت کې د عسکري موسيقي د سلامونو او د ټوپونو له ډزو او د نندارچيانو له حرکتونو نه ښکاره وه، چې د امير د راتللو وخت دی. امير چې وليعهد ورسره ملگری و، د گنو خلکو د خوښه په مينځ کې په عالي شان ډول ښکاره شو. سيخ خپل تخت ته لار او زوی يې ترڅنگه ودرید. بيانو ټول خلک يا له احترام نه او يا ددي لپاره چې ښه وليدلې شي، جک شول او هماغسي ولاړ پاتې شول، که څه هم امير غوښتل چې خپله وينا واوروي. خلکو ته يې ويل، چې کينې او د دربار مامورانو کوښښ کاوه، چې خلک د امير حکم پرځای کړي. سره له دي هم دی اړ شو چې اټکل د پينځلسو دقيقو دپاره ولاړ پاتې شي. وروستی کس چې کيناست، هغه زما پلار و او د هغه خبره مې پوره يه ياد ده، چې ويل يې: "په دي کې شک نه شته، چې تر ولاړې نه په ناسته کې ارامي ډيره ده، خو سره له دي هم د لور حضرت امر په دغسي مشکل سره ومنل شو، چې شک پيدا کوي چې دغه وليعهدتوب به په اسانه سره ومنل شي."

امير په فصاحت سره وينا وکړه او خپل نهه کلن زوی سردار عبدالله جان يې خلکو ته وپيژنده. د مبارکه او خوښه اوازونو هوا ډکه کړه، عسکري موسيقي په خاص ډول امير او د هغه وليعهد ته سلامونه استول او مراسم د ټوپونو په ډزو سره پای ته ورسيدل.

په پاچايي فرمان سره دري ورځې د ټولو لپاره د جشن سات تيرې، تنگ تکور او څراغي روښانتيا نه يواځې په کابل،

بلکې په ټولو ولايتونو کې اعلام شوی و، خو په هرات کې چې د امير مشر زوی سردار محمد يعقوب چې د هغه ولايت والي و، د خپل پلار په مقابل کې د جنگ اعلام وکړ. امير په چل او غولوونکو وعدو او د قران مجيد په لوري کولو سره خپل زوی قانع کړ، چې کابل ته راشي. هغه همدا چې کابل ته ورسيد، په بندي خانه کې واچول شو. په هر حال، قسمت داسې و چې هغه به تر ډيرې مودې ژوندی وي. امير يو څو کاله وروسته مړ شو.

د ډيرو ماینو د لرلو مصیبت

دلته زه له دینه ډډه کولی نه شم چې د افغان د اميرانو او پاچایانو په منځ کې د خو بنځو لرلو پر موضوع باندي بحث ونه کړم، چې د هیواد د برباده لوی علت شوی دی. که دا د شریعت او رواج له مخې د څلورونځو موضوع وای مهم به نه وای. له بده مرغه دوی له شلو نه تر سلو پوري بنځی کړي او کنیزې لرلي دي او دوی ټولو بي شمیره زامن او لوني لرلي دي. هر نوي زوکړي زوی ته سردار ويل کیده، چې وينځي، مريان، ناظران او حتی شخصي ساتونکي يې په خدمت کې وو. په دې ډول هغه د نالوستو او ناپوهو نوکرانو تر اثر لاندې لويیده.

څرگنده ده، چې په دغسې چاپيريال کې ماینو به تل د يوې او بلې په برابر کې کينه، رخه او بدگوماني شولې. سيالي گاني او کرکې په عادي ډول له مریو او ناظرانو نه پیل کیدلې او په بي بي يانو به ختمیدلې او بیا به يې سردارانو او ورو اشرافو ته سرایت وکړ، چې نتیجه به يې د قدرت او میراث په سر زیاتیدونکې بدي او دښمنه شوي. تاریخ په دې اړه د تیمور شاه سدوزي او محمدزي اولادونو ترمینځ د شخړو ډیر شواهد په گوته کوي، چې دوی په پرله پسې ډول یو بل رانده کړي او وژلي دي.

د روسي استازي د رارسیدلو مراسم

1878 کې د روسي استازي جنرال ستالینوف رارسیدل زما د ځوانه بله غټه پېښه وه. په دغه مناسبت عسکرو ته نوي دریشي گاني ورکړل شوي او سرکونه ترمیم او هوار شوي وو.

یوه غرمه زه له خپل پلار او د هغه له دوستانو سره ملگری شوم، دوی روان وو چې دغه مراسم وويني او هم د اسه ماڼي غره په ډډه کې په باغونو کې توت وڅوري. نوکر او د چایو ناظر د توت د يوې ونې او سپیدار لاندې یو ډیر ښه ځای غوره کړی و، له هغه ځای نه هغه سرک په ښه ډول لیده

خاطرې: د يوې دورې لنډه

کیده، چې دغه استازی به پري روان وي. په چاپینکو کي شیرچای او په پتوسونو کي بي دانه او ابراهيم خاني توت د خورلو لپاره تيار وو. خلک له هري خوا نه راتلل او په باغونو، د اسه مایي په ډډو او د سرکونو په خواوو کي يي ځایونه نيول. دوی د توتانو له خورلو او د رباب او سندرو له اوریدلو نه خوند اخیسته. د خوړو، کباب، ماهي او وچو میوو د غرفو د کتبي او سوداگره توده ورځ وه، ځینو ډلو د شو خوړو، نخاګرو هلکانو او نجونو او د یو څه څښلو باتي وهلي⁵.

خاشت و، چې د ترم اواز جگ شو او عسکرو او خلکو د مخي لیکونو ته د رسیدلو کوښښونه پیل کړل. د ډهلونو اواز او د دوی د خاصو لنډو ترمونو بڼه ایسیدونکو اوازونو د سوړو د رسیدلو نشي وي. د هر واحد ځانګړي جامي او وسلي د هغه د قوم یا سمت نښه وه. یوه شیبه وروسته استازی ښکاره شو، چې په یوه لوی پیل سپور و او هره خوا يي په بڼه یونیفورم کي د پليو عسکرو یو ټولی روان وو. دی په یوه لوی نقره يي رنگه کجاوه کي د امیر د یوه ورور ترڅنګه ناست و. د دواړو یونیفورمونو ډیر ښکلي وو. نورو سردارانو او په پیلانو سوړو قومندانانو او سوړو مشرانو⁶ دغه ننداره پای ته ورسوله.

په هغه وخت کي زه ددغه سفر په سیاسي اهمیت نه پوهیدلم، سره له دي هم له هغو بحثونو نه چې زما د پلار او د هغه د ملګرو ترمینځ وشول او اوس چې زه هغه له خپلي اوسنۍ پوهايي سره پرتله کوم، زه یوي موقتي نتیجې ته رسیدلی وم.

ما زده کړه چې لوی پیتر خپلو ځای ناستو ته وصیت کړی و، چې د روس حکومت چې څومره کولی شي باید هند ته ځان ورسوي، چې د نړۍ خزانه ګنله کيږي، چې بیا په مناسب وخت کي د هند ټوله نیمه وچه ونیوله شي او په دي ډول د نړۍ د لاندې کولو لپاره بیرغ جګ کړي. له دغه وصیت نه وروسته روسانو له پیترزبرګ او مسکو نه ورو ورو ځانونه د امو سین غاړي ته رسولي دي⁷. له بلي خوا برتانویانو حتی تر روسانو نه دمخه چې د پیتر وصیت عملي کړي ټول هند نیولی او د نورو ملکونو په لاندې کولو پسي وو. په هغه سربیره دوی له شاه شجاع او امیر دوست محمد سره د تړونونو په کولو سره افغانستان په تیره په باندنیو اړیکو کي تر خپل نفوذ لاندې راوستی و. افغانستان له نورو ملکونو په تیره له روسیي، فارس او عثمانی ترکیبي سره په نیغه اړیکي لرلی نه شول، نو هغه نیمه خپلواک دولت و، داخلي خپلواکي يي لرله خو په باندنیو اړیکو کي د برتانیې تر حفاظت لاندې و⁸.

داسي ښکاري، چې زموږ امیر د وضعي په درک سره د کوتي، بلوچستان، خیبر او چترال په لور د انګریزانو له

خاطري: د يوې دورې لنډ

پرمختګونو نه په ويره کي وو⁹. دی له روسانو سره شاید کومي پوهاوي ته رسيدلی و. دا چي امير په جدیت او چټک توب سره دايمي پوځ تنظيم کړ، شاید د جنگ د حتمي توب مانا ولري.

له انگریزانو سره جنگ (نومبر 1878)

کابل له اوازو او پرقهاري نه په جوش کي و، خلک وارخطا او اندېښمن شوي وو، هري خوا ته روان وو، سرتيري د ميريانو په شان کرخيدل، د توپ کارخانه شپه او ورځ چالانه وه او د عسکرو ټولي ټولي د سرحد په لور په حرکت وو. برتانويانو جنگ اعلان کړی او په څو جبهو کي رادمخه کيدل. په ټول ملک کي خلک ددغه سپېڅلي جنگ پايلي ته سترگي په لار وو. بيا نو يوه ورځ ښار په واويلا او ژړا کي ډوب شو. د جنگ له جبهو نه ناوري خبرونه راتلل، د امير پوځونه يو په بل پسې مات شوي وو. ځيني يي لادمخه کابل ته بيرته راتلل، هيبتناک خبرونه د انضباط په نه شته والي سره پوځونه له کنترول نه ووتل، خلک ووهل شول او دکانونه چور شول. په ټول ښار کي قحطي پيدا شوه، د نرخونو له لوړيدلو او د مالي بحران له بديو سره د څلورو روپيو مالي له امله) د شيرپور په ودانيدلو سره د ډيريدونکي پوځ او دولتي ادارو لپاره (چي دوه کاله دمخه حواله شوي وه، خلکو کيلي او ماني کولي او سختي پري راغلي وه. اوس چي له لوتيدلو نه ويريدل خپلي شتمنه او کالي يي په انګړونو کي خښول.

خلک هره ورځ د امير قصر په مخ کي غونډيدل او چيغي يي وهلي، چي "زمری ځوان خوشي کړه." د دوی مطلب سردار محمد يعقوب و، چي په بالاحصار کي بندي و. برتانويان وار په وار رادمخه کيدلو جلال اباد يي ونيوه او گندمک ته ورسيدل. بيا د کندهار د سقوط خبر ورسيد. امير نه پوهيده چي د حل لار به کومه وي؟ ده نور وسايل نه لرل، چي مقاومت وکړي. عسکر وارخطا او سرايله وو، خلک اريان دريان وو، اعتراضونه يي کول او خزانه هم خالي وه. هغه بله لاره نه درلوده، خو دا چي ترکستان ته لار شي. لومړی يي کورنه، سامانونه او ډير عسکر هغي خوا ته واستول، بيا يي يو سبالوی دربار جوړ کړ او يعقوب يي د وليعهد په توګه په پاچايي جامه کي وړاندي کړ. يوه اوږده وينا يي واوروله، چي د هغي يو تکی مي هم په ياد کي نه دی پاتي. بيا په دغسي کجاوه کي ننوت، چي څلورو کسانو کښوله او په ډير غضب سره روان شو.

کابل ښار ته په لار کي دلته او هلته خلکو ته، چي د لارو په غاړو کي د خدا بپه امانه لپاره ولاړ وو، وويل چي "تاسي زمری ځوان غواړئ، ښه ده هغه لرلی شی خو په دي کي زما شک دی چي تاسي به هغه په هغه ډول وپېژنئ، چي زه يي

پيژنم." هغه دا هم وويل چې "انگريزانو زموږ د ازاده او خپلواکه حق نه دی منلی او په مړيې توب کې مو غواړي. زه هم ددې لپاره چې له روسانو سره يو شم چې مالي او نظامي مرسته ترلاسه کړم، چې بيا راوگرځم او خپل انتقام واخلم."

کله به يې ژبه دغومره زيربه شوه، چې ويل به يې "ما د تاسې څلور ټولو ځناورو د ازاده لپاره له دېنمن سره جنگ کړی، چې تاسې، دغه او هغه د خپل وطن لایق نه يې او د عزت په مانا نه پوهیږئ؟ له ما سره مو په خپلې شتمنه او ژوند سره له همکاره نه ډډه کړي ده."

په هر حال، امير شير علي، د هغه ملکه (د ارواښاد وليعهد عبدالله جان مور) او د سفر نور ملگري مزار شريف ته په ترکستان کې ورسيدل. څه وخت وروسته د هغه اوږدې ناروغه کاني توبرکلوز او نقرس چې کلونه يې اړ کړی و، په کجاوه کې د کرزي سمدلاسه په دغسې زور سره فعال شول، چې په څو ورځو کې يې له ژوند نه بي برخي کړ. (فبروري،

1879، 21)

د امير شير علي واکمنه ته يو نظر

اوريدلي مي دي چي امير يو مدبر واکمن او د پرمختگ او تمدن په لور متمایل و. د خپلي واکمنه په يوولسو کلونو کي يي مهم کارونه ترسره کړل. د بيلگي په ډول په بالاحصار کي يي د پاچازيو او د هغو تربورانو لپاره د عصري هنر بنوونکي پرانيستلي وو. داسي يي هم د لويانو يوه شورا جوړه کړه چي په حکومتي چارو کي ورته مشوره ورکړي.

د منشي عبدالکریم په مشري يي د وسلو ماشين خانه جوړه کړه، چي پکي توپونه، ټوپکونه، نيزي، توري، جنگي يافلزي خوله او لاسي بمونه (Grenades) جوړيدل. په زياترو خلکو کي يي د عسکري جلب طرز رواج کړ او د پوځ اتيا کښکونه يي تيار کړل. هر کښک له اته سوه عسکرو نه جوړ وو. د هغو يونيفورم د اروپا د ځينو هيوادونو د يونيفورم په تقليد و. څنگه چي د افغانستان د نظامي مهارتونو لومړنه سرچينه د هغه ختيځ گاونډي (هند) و، نظامي روزنه د برتانيي د نوپو معيارونو له مخي وه. افغان عسکر په هغه سويه نه وو، چي برتانيوي عسکر وو او نه يي هم د هغو په شان وسلي لرلي. د هغه روزني عملي ماهيت درلوده او له نظامي ساينس نه خبر نه وو. له بده مرغه د پوځ اداره او ساتنه د سورو د امر احمد په لاس وه، چي يو بدمزاجه سړی و او په اداري چارو نه پوهيده. د امير سياست دا و، چي د ملکي او نظامي مامورانو زياتره يي د غلزيو له خيلونو څخه وي. له محمدزيو سره يي چندان جوړه نه وه. کابل په دغو ورځو کي يو نظامي بنار و، هر چيري اوازونه، مارشونه او ترمونه اوريدل کيدل.

امير که څه هم پوره ليوال او د تنگ خاوند و، بدمزاجه هم و، سپکي سپوري يي ويلي او ملندي يي وهلي. له اسونو سره يي ډير شوق لاره. په دي اړه به خلکو پس پسکي کولي چي "هغه نه يواځي بدمزاجه دی، خوشايي سړی هم دی. که داسي نه وی ولي په غوجل کي ژوند کوي؟" په واقع کي امير شير علي د يوه پراخ ډگر په مينځ کي چي شاوخوا يي د لور نسيبه اسونو لپاره غوجلي وي، يوه وړه څپره درولي وه، چي مخي ته يي يوه کوته وه. له هغي نه نه يواځي د دفتر په توگه بلکي د واين او تنگ تکور په ملگرتيا د ميلمستياوو لپاره هر کار اخيستل کيده.

دا خو څرگنده وه، چي د امير د سقوط دليل د انگریزي امپريالزم د وړاندي تک سياست و، خو په دي کي شک نه شته چي د هغه د پوځ د پياوړي کولو پروگرام، چي د سنگرو نيول پکي و، د څلورو روپيو محصول او د عسکرو له خوانه د خلکو ځپل وضع لا خرابه کړي وه. د يادولو وړ ده، چي د امير نظامي قوت د هيڅ چاله خوا په تيره زمانه د ملگرو له خوا جدي نه نيول کيده. د هغو د يوه په وينا "د امير دغه پوځونه

د جنگ کولو لپاره روزل شوي نه دي. د هغه پر خلاف هغوی د تصور تمثيل کوي او يواځې د نندارې لپاره دي. هغوی په بنکلو يونيفورمونو کې د امير په انگر کې د موسيقه بنکلو اوازونو ته يواځې د ميرمنو د خوبه لپاره تمرين کوي."

د امير محمد يعقوب واکمني

په داسې حال کې چې برتانوي پوځ پر وطن راننوتلی او خلک په غم لرلي او پاريدلي وو، محمد يعقوب سمدلاسه له بندي خانې نه وايستل شو او امير شو. دغه بيچاره انسان هک او پک، حيران او سودايی و. ويل شوي چې د زندان امر حاجي چايي، چې شير علي ته د اعتماد ور او زير ظالم انسان و، له دينه منع کړی و چې له بل چا سره وغږيزي او حتی وهل يې هم ورته ورکړي وو، نو دلته دغه پوښتنه رامینځ ته کيږي، چې هغه چا چې شپږ کاله په زندان کې په يواځې خان په يوې کوتي کې تير کړي وي او عذابونه ليدلي وي، په کافي اندازه به ورته عقل پاتې وي، چې په دغسې بحراني حال د تر تل شوي هيواد لپاره د حل معقوله لار ولټوي¹⁰.

دی په تخت کيناست او هغسې چې د سر زورو واکمنو خاصه ده، شاوخوا يې غوره مالان ټول شوي وو. د هغه نږدې ملگري چې ځيني يې په پته انگرېز پلوه وو، ورته ويل چې "هرڅه تمام شول، ته بايد انگرېزانو ته تسليم شي چې د هغوی د امير په توگه لږ تر لږه په بريالي او ښه حال سره ژوند وکړي." دغه مشوره دغه کمزوري انسان ته نرمه او زړه راکنښوونکې ښکاره شوه. وروسته له هغه چې د ارواښاد پلار د فاتحي مراسم يې پای ته ورسيدل، له يوې ډلې ځانگړو اشراقو سره) د هغه د خسر سردار يحيی په گډون(کڼدک ته لاړ، چې هلته د برتانوي پوځ جنرال سام براون په قوماندانه ديره و. يو تړون يې لاسليک کړ او راستون شو. ويل شوي چې په يوه دربار کې يې باتي وهلي وي، چې "ماله انگرېزانو سره دغسې تړون کړی چې دغه دسمال به له ما وروسته که وارث هم ونه لرم، واکمنه ته دوام ورکړي."

دا به په زړه پوري وي، چې دغه وينا د برتانيې د يرغل او په کابل کې د هغه د استازي کوکناري د ټاکل کيدلو په اړوند تر بحث لاندي ونيوله شي. افغانستان په رسمي ډول د برتانيې تر حفاظت لاندي په تلو سره له کرمي، پشين، سبي نه تير شو او په خيبر او مچني کوتلونو باندي يې کنترول له لاسه ورکړ¹¹.

دغه تړون له هغو تړونونو سره ډير ورته دی، چې د هندوستان مستعمرې له لويو راجکانو او نوابانو سره شوی وو.

ميجر لويي کوکناري له خپلو ملگرو او يوې ډلې نظاميانو سره د بالاحصار په پخوانيو حکومتي کورونو کې وړول¹². انگرېزانو په عين حال کې په دي پيل وکړ، چې خپل پوځونه

خاطري: د يوې دورې لنډ

له افغانستان نه وباسي. امير خوښ و او د زندان د ترخو ورځو د جبران لپاره يې له خپلو ملگرو سره تر سهاره پوري په عيش تيراوو او د سوبي په نامه د يوې څاکري له نڅا او له سندرو نه يې خوند اخيسته.

د هغه پر خلاف افغان قومونه د غومره سرايله شوي او پاريدلي وو، چې د بدل اخيستلو ته يې هڅول. په ټول ملک په تيره د سرتيرو په بي نظمه سلوک کي د تشدد ناک سرايله توب نشي ښکاره کيدلي. بيا نو د هيلې پر خلاف، يوه ورځ په بالا حصار کي د ډزو او اوزونه او اوريدل شول، دکانونه و تړل شول او پاريدلي او بي نظمه شوي خلک په هغه لور و خوځيدل. دوستانو خبر راوړ، چې افغان سرتيري جک شوي او د کوکناري په کور يې يرغل وړی او تينک جنگ روان دی.

نشته ان تر لومړي ماسپښين پوري روانه وه، بيا ارامي شوه. د کوکناري له کور نه د اور د لمبو په شان لوخړي جگيدلي. دغه لمبي زموږ له بام څخه ليدل کيدلي. لوی کمشنر [کوکناری]، د هغه ماموران او ساتونکي يا ووژل شول يا د اور په لمبو کي خاوري ايري شول. وروسته په هماغه ماسپښين کي خلک په بازار کي وليدل شول، چې د برتانوي سرتيرو واسکتونه، بوتونه او فلزي خوله يې په ځان وي، چې بي له شکه له اور نه يې په ولجه نيولي وو.

پوښتنه دا ده، چې دا ټول څنگه پيښ شول. واقعيت دا دی، چې په پورته بيان شوي نارامي فضا کي د سرتيرو دري قطعي بالا حصار ته د معاش اخيستلو لپاره ورغلي. د معمول په شان دوی د حکومتي دفترونو په انگر کي غونډي شوي، دوی بي وسلې وي. دوی د دريو مياشتو معاش غوښته، خو هلته د يوې مياشتي معاش موجود و. سرتيرو شور ماشور جوړ کړ، ميرزا يانو او افسرانو کوښښ وکړ، چې ارام يې کړي، خو گټه يې ونکړه. شور ماشور نور هم جک شو او سپکي سپوري وويلي شوي. وضع هغه وخت لا خرابه شوه، چې دوی پاسنه کوته په تير و وويشته چې هلته د ميرزا يانو او محاسبانو دفترونه وو. بيچاره ميرزا يان څوک و تښتيدل او څوک تعقيب شول او ووهل شول. په دغه وخت کي يوه واره لانجه پيدا کوونکي افسر چيغي کړي، چې "ورونو! دغه دوستان زموږ حق نه راکوي، څنگه چې موږ يوبل بادار کوکناري د دوی دښموميره لرو، ورنه به پوښتنه وکوو."

دغو خبرو سرتيرو ته ټکان ورکړ او دوی د کوکناري د کور په لور منډه کړه. کوکناري چې دوی د ورتک په حال کي وليدل، لوی ور يې وتاړه او خپل ساتونکي يې په بام کي ودرول. افغان سرتيري همدا، چې ور ته ورسيدل کوکناري بي له کوم کړ و بر نه په خپلو ساتونکيو د ډزو امر وکړ او عسکر وليدل. دغي پيښی د توقع پر خلاف افغانان په غضب کړل، خپلو بارکونو ته لاړل، وسلې يې تر لاسه کړي او بيرته راغلل

خاطرې: د يوې دورې لنډه

او په ډزو يې پيل وکړ. له دواړو خواوو نه سختي ډزي وشوي لکه هسي چې په سل کونو نندارچيان هم چې فکر يې کاوه جهاد دی، په جنگ کې داخل شول. انگر ته د اور خپریدلو تهديد څرگند شو او د خو کړيو په بهير کې نه له کوکناري، نه د هغه له هستوکنځي او نه د هغه له ملگرو نه څه پاتې شول.

دا وه د کوکناري تراچیکه قصه لکه هسي چې دغه خاوري ليکوال يې ننداره کړي وه. ددغي تراچيدي په ارزونه کې زما خپل نظر دا دی، چې کوکناري د نه بېشني غټه خطا وکړه. سرتيري هلته د معاش تر لاسه کولو لپاره لارل، نه د جنگ لپاره. د تدبير خاوند به له هغو سره پوهاوي ته رسيدلی او لازمي معاش به يې ورکړی وای¹³. په واقع کې دا يوه بڼه موقع وه، چې د سرتيرو روغ نيټي تر لاسه شوي او د حکومت خواخوږي شووله شوي وای، چې د بي نظمۍ او غلې شوی وای او وروسته يې بايد د اوږدي مودې د لاري په اړه فکر کړی وای.

امير محمد يعقوب په مانه کې د بلوا دمخه شپه په معمولي ډول تر سهاره پورې په عيش کې تيره کړي وه. سهار په ژور خوب کې ډوب لار، لوړ حضرت ولي اندېښنه ولري او ځان وربروي او خپله سات تيري او ارامي کډه وډه کړي. هغه خو د ډاډ وړ دغسي ترون لاسليک کړی و، چې له هغه وروسته به يو دسمال هم حکومت وکولی شي. هغه د برتانيې ساتندويي په رسمي ډول منلي وه. ولي ددې غمه وکړي چې هيواد يې د دښمن په لاس لويديلی دی. امير د نږدې ډزو له امله له خواره خوب نه ویش شو، وارخطا شو او د خطر احساس يې وکړ، ويې ويل چې "دا څه خبره ده؟ څه پېښ شوي دي؟" د هغه نږدې ملگرو او غوره مالانو وضع ورته بيان کړه. هغوی چې له خطر ونه وپريدل، امير ته مشوره ورکړه، چې له ځايه ونه شورېږي¹⁴.

جنرال رابرتس چې په کرمي کې دغه خبر واوريد، د کابل په لور په بېره روان شو. په کابل کې د هغه لومړی کار دا شو چې د کوکناري د سوځيدلي کور په کنډوالو باندي دارونه وځروي، چې په دغې پېښې کې کډون کوونکي غر غره کړي. په اصل کې خلک هلته د ننداره کولو او چور کولو لپاره غونډ شوي وو. ځينې د جهاد کولو لپاره ورغلي وو. بي وجدانو مخالفانو چې زړونه يې له کرکي نه ډک وو او د چنډول شيعه کانو چې هغوی د جاسوسي په بدل کې انعام غوښته، له دغې موقع نه د ځان لپاره گټه وکړه او بي کناه خلک يې په گير کې ورکړل. نورو هم حتی د يو څه گټي لپاره همدغسي وکړل. په دې ډول هره ورځ له لسو نه تر شلو پوري کسان غر غره کيدل¹⁵. زما مشر ورور کل محمد او عبدالخاق د غر غره کيدو له ويري نه تښتيدلو ته اړ شول. لومړنی په هرات کې د

خاطرې: د يوې دورې لنډ

سردار محمد ايوب له پوځ او وروستۍ په كندهار كې د سردار شير علي له پوځ سره يوځای شو.

امير وروسته له دې چې له خپلو درباريانو سره مشوره وكړه، له كابل نه په بېره ووت او انگرېزانو ته تسليم شو. دې د بندي په توگه د هندوستان دره دون ښار ته واستول شو، چې هلته د مرگ تر ورځې پورې تر څارني لاندې و.

د كركي وړ او د گندمك دغه شرمناك تړون، چې د انگرېزانو له خوا په امير محمد يعقوب وټپل شو، د هغه خسر په هڅونې سره شوی و. په واقع كې سردار يحيى او د هغه كورنۍ افغانستان د برتانوي مستعمرو ډومينيون د يوې برخې په شان محاصره كړ¹⁶. يعقوب ته د انگرېزانو غولونكي وعدي په څرگند ډول ښيي، چې دغه ناوړې انسان د ملت پروا نه كوله، غوښتل يې چې خپل ځان او خپل تابع حكومت خوندي كړي.

د كوكناري له پېښې نه وروسته سرتيري خپلو كورونو ته ستانه شول، خو د امير ورور سردار محمد ايوب له هرات نه د كندهار په لور روان و. له ده سره د لايقو جنرالانو په قوماندانۍ يو پوځ او خزانه وه او په هرات كې يې دريځ ټينك و. كه يعقوب چاريكارو ته تللی وای لږ تر لږه خواره شوي عسکر او خلك به سره ټول شوي او په دې قادر شوي وای، چې د ايوب له پوځ سره يوځای شي¹⁷. خو افسوس چې له خپل ورور سره د هغه رقابت د غومره ټينگ و، چې بي له شكه يې غوره گڼله چې د باندنيو له خوا پرې حكومت وشي، نه دا چې له خپل ورور سره قدرت شريك كړي.

د انگرېزانو له خوا د كابل نيول

د امير محمد يعقوب د گوښه كيدلو او بندي كيدلو خبر په كابل كې د هغه تره سردار نيك محمد خپور كړ. دې چې په يوه جك اس سپور و او څلور سواره يې تر شا روان وو، د شاه شهيد په وره ننوت، ناري يې كړي چې "اوه خلكو! ستاسو امير د پرنگيانو له خوا بندي شوی دی، جك شئ، كوښښ وكړئ، خپل ننك پرځای كړئ. د خپل هيواد او دين له دښمن سره جهاد وكړئ." دې په دغسې خبرو سره په ټول ښار كې وكړخېده، خلك يې د جهاد لپاره هڅول او پارول. د هغه پر خلاف، له ټول پوځ نه چې امير په څومره كړ او سره كلونه كلونه روزلی و، هيڅ يو هم نه په ښار كې او نه په چاونيو كې ليدل كېده.

ددغو ټولو ناراميو په وخت كې زمور كورنۍ د امير دوست محمد د كراني لور بي بي فاطمي كره اوسيدله، چې په دغه وخت كې له دغو كسانو نه جوړه وه: (زما مور او پلار، زما دري خویندې، دوه مشران ورونه) چې هغوی زر له كابل نه ووتل (زه او زمور اخوند يا ښوونکی چې له پلار نه مې

خاطري: د يوې دورې لنډ

هيڅ بيل نه شو او يو څو نوکران بي بي فاطمي په خپلي مهربانه سره مور خپل کور ته بللي وو. (پلار د معمول په شان ځان له دربار نه ليري ساته. ليکل، لوستل او رسم کښل به يې کول، شعر به يې وايه او ناسته ولاړه به يې له ملگرو سره کوله. يواځي د امير شير علي فاتحي ته لار، چي زوی يې امير محمد يعقوب د هغه په بن کي اخیستله. پلار مي نيغ د عامه خلکو برخي ته لار او د دعا لپاره يې لاسونه جک کرل. د دربار مامور د امير په اشاره ترينه وغوښتل، چي "صاحبه! دا ستا ځای نه دی، مور هغه ځای ته په ورتک سره ووياره چي هلته امير، سرداران او لويان ناست دي." پلار مي ورته توجه ونکړه. بل وخت پخوا له دي چي امير انگریزانو ته تسليم شي، پلار مي ورسره وليدل او ورته يې وويل چي "څه چي پيښ شول قسمت و، ايمان او وجدان مي حکم کوي چي دغه مشوره درکړم: انگریزانو ته د تسلیمدلو پرځای کوهستان يا پنجشیر ته لار شه، له ترکستان او هرات سره ارتباط ټينگ کړه او جهاد اعلان کړه. په ښو نیتونو او ټينگ زيار سره ممکن بريالی شي او نوم به دي تر ابده پوري پاتي وي."

زموږ مالي وضع بد حال ته رسيدلي وه، يو کال شوی و چي دولتي معاش نه و رارسيدلی، خواره کم شوي او گراني ډيره شوي وه. ځنگه چي بي بي فاطمي خپل کور ته اړه لرله، مور اړ شو چي يوه واره، زاره، وراسته ځای ته کوچ وکړو او د خواره په حال کي ژوند وکړو. له نوکرانو څخه يواځي دوه تنه پاتي شوي وو. بيرغ ورونکی چي له پلار سره مي د پاچا زويتوب له وخت نه و او رامن چي د پيرلو، پخلي او او بو راوړلو ناظر و.

يوه ورځ رامن پلار ته وويل، چي د سبا لپاره نه په تحويلخانه کي او نه په جيب کي دينار شته او د سيمي هته وال چي مور نه پيژني، پور نه راکوي. د پلار غيرگون هيڅ هيرولی نه شم: "ته پوهيري چي غوري د پلاو خورلو لپاره وي، څو چي پلاو نه وي هغه ارزښت نه لري. له غوريو نه يو څو خرڅ کړه او له پيسو نه يې د سبا لپاره ډوډه برابره کړه." په بله ورځ چي پلاو په ميز باندي ايښودل شوی و او ټوله کورنه ترينه چارپيره وه، پلار وپوښتل چي تاسي پوهيري ددغه پلاو نوم به څه وي؟ ښه! دغه ته غوري پلاو وايي. "نو په راتلونکو ورځو کي مور د يوه سماوار، قاليني او کلیم پلاو خاوندان شو.

د کابل د خلکو جنگ

د سردار نیک محمد خبرو خلک پارولي وو، دوی په هر ځای کي غونډي کولي، په چارسوکانو کي، بازارونو او سرکونو کي، ځينو ملايانو د جهاد تبليغ کاوه¹⁸. خلکو پرېکړه

خاطرې: د يوې دورې لنډ

وکره، چې ياپه وسلو او ياپه تشو لاسونو وي له انگریزانو سره به جنگیږي او په دغه ډول به خپله دیني دنده ترسره کوي. د کابل د خلکو دغه جنگ هم عجیبه او د خدا وړ منظره وه. څنگه چې مور پوهیږو د اطراف خلک د بنار تر اوسیدونکیو نه ډیر ټینگ او ډیر زړور دي، نو کابلیانو لاپي ډیري وهلي او په جنگ خبر نه وو، په تیره له توپکو او توپونو سره. په هغه سربیره دوی لنډي چري (خنجر) او دوه میله بنکاري توپک لرل.

خلکو دا پریکړه هم وکړه، چې د جوبي وره په مخ کې به ټول شي او د شاوخوا غونډیو په ډډو کې به ځایونه ونیسي. د کابل خلکو د رواج له مخې له لرغوني زمانې نه راپه دیخوا د جوبي جشن نیوه. د پسرلي په هره جمعه کې به خلک هلته له سماروارونو، قالینچو، دیگونو او لوبنو سره د میلی او سات تیره لپاره تولیدل. د شپې له خوا به بازارونه ډیر شول، جلي او ماهي به یې خرڅول، چې د جشن اصلي څیزونه وو. کبابونه او خواره به هم پریمانه وو. د ځغاسټي لپاره به ډکر او د ښو لپاره به دایري جوړ شوي، تنگ تکور او سندرو به هوا ډکه کړه.

د جهاد لپاره غونډي به هم په همدغه ډول وي، یواځینی توپیر په دې کې و، چې د سندرو او تنگ تکور پرځای به د "الله اکبر" او "اوه! څلور یارانو مرسته وکړئ!" د توپکو له اوزونو سره اوریدل کیدلي. داسې پېښه شوه، چې د خلکو په دغې گنه گونه کې یو دغسې ترکان استاد هم و، چې د توپونو په کارخانه کې یې کنداغونه جوړول. ده چې د توپچي افسرانو نه شته والی حس کړ، چې په عادي حال کې په خپلو ځلیدونکیو یونیفورمونو کې په خاص ډول روان دي، د یوه جنرال یونیفورم یې واغوست او فلزي خوله یې په سر کړه او یوه جغه یې پرې وتومبله. په داسې حال کې چې د توپخانې خو هغو عسکرو ورسره مرسته کوله، چې بې ملگري وو، ده وکولی شول چې شپږ میل کینونکی غټ توپونه او څو نور غوايي کینونکی توپونه ځای پرځای کړي. په دغه وخت کې خبر راغی، چې د یوه نظامي ښوونکي کرنیل مامدجان (محمد جان) په قومندانۍ دري کندکې او څلور قاطري کینونکي توپونه له چاریکارو [ارغنده] نه راروان دي.

په ماسپین کې د توپونو ډزو او د سندرو او ترومپتونو اوزونو د برتانویانو د رادمخه کیدلو خبر ورکړ. همدا چې اوله کوله د اسمان په لور جکه شوه، بې وسلو کابلیانو په داسې حال کې چې سماوارونه یې په لاسونو کې نیولي او قالینچي یې په اوږو اچولي وي، د بنار په لور په تېښتي پیل وکړ. سره له دې هم د استاد ترکان له توپونو نه ډزي کیدلي او تلفات یې اړول. ځینو بیباکو ځوانانو چې د دیوالونو تر شا یا په غوچانو کې پټ و، په دښمن باندې ناڅاپي بریدونه کول.

خاطري: د يوې دورې لنډ

ددغو گډوډو اغيزه لږه وه او د ماښام پر مهال يو غازي هم نه ليدل كېده. ټول په خپلو كورونو كې پټ شول او د خپلو ورونو شاته يې ارمونه واچول. په بله ورځ برتانوي پوځ يوه اثر بېټونكي ننداره وښودله، په داسې حال كې چې مارشونه يې كول، په ښار كې وگرځيدل او بيا خپلو باركونو ته ستانه شول.

په هغه ورځ زموږ كورنۍ او د كابل وطنپالو او حساسو خلكو ځانونه د وير او مصيبت په پنځو كې گير حس كړل. مور مې، خوښو مې او ماسخت ژړل، زموږ اخوند افسوس كاوه "اوه اسلام! افسوس زموږ پر عقيدې." پلار په خپل لمونځ كې ناست و، دعايي كوله. بيرغ ورونكي كڅل كول او لعنتونه يې ويل، هم بانديو ته او هم د هيواد ځاينانو ته. رامن لاپي وهلي، چې كه موقع په لاس ورغله دا او هغه به وكړي.

خو په نورو كورونو كې د خوښۍ ميلمستياوي وي، دا هغه خلك وو چې د پرنگيانو راتك ته يې هركلې ويلې و او د هغو په خپلو خبرو "د دوى غمه خوړله شوي وه." دوى زياتره شيعه او قزلباش وو، چې د ښار په مينځ كې په چنډولو كې اوسيدل، چې شاوخوا يې ټينگ ديوال او خندق وو. دوى په خپل فرقه يې تعصب سره نامسلمانان تر مسلمانانو نه غوره گڼل.

لكه چې دمخه وويل شول مامد جان او د هغه كڼكونه راروان وو، كابل ته په رسيدلو سره يې په نيمه شپه كې په اسه ماڼي غره باندي دفاعي ترتيبات ونيول. زه به د خپلي خوښۍ هغه ژور احساس تل په ياد ولرم، چې په سبا يې چې له خوبه پاڅيدم كورم چې د اسه ماڼي غره په سر د افغانستان بيرغ رپيږي. يوه شيبه وروسته برتانويان د شير دروازي له پاسه ښكاره شول. "د دري ورځو او دري شپو جنگ" چې د "اسه ماڼي او شير دروازي جنگ" باندي هم ياديري، پيل شوى وو.

دا دغسې يوه څرگنده منظره وه، چې په ليدلو سره يې زړونه رپيدل او اوښكي توييدلي. دوستانو دعا كوله او دښمنانو لعنت وايه. زه به هر سبا د لمانځه په وخت كې بام ته ختم، هلته به دوربين په لاس تر ماښام پورې پاتې كيدلم. مور مې بيخي خپه وه، ويريدله چې كومه خطا كوله راباندي ونه لكيري، خو ما مقاومت كولى نه شو. په شپه كې چې د برتانويانو له ټوپونو نه ډزې كيدلي زياتره په نښه نه لكيدلي. د مامد جان، د جهاد پهلوان د څلور لنډ هدفه ټوپونو ډزې د برتانوي پوځ په مينځ لكيدلي. په بله شپه افغان پوځونو چې برتانويانو محصور كړي وو او د ارتباط لارې يې پري شوي وي، بله چاره نه لرله خو دا چې خپل ټوپونه له كار نه وباسي او د چاردهي او پنجشير په لور په شاشي. برتانويانو په پاى

کي کابل په رسمي ډول ونيوه او نظامي حکومت يې اعلان کړ. شيرپور يې نوی بنار (شهرنو) ونوماوه او خپل پوځ يې هلته ځای پرځای کړ.

سردار ولي محمد د امير شير علي کشر ورور، چي زور او د انگریزانو رښتیني خادم و، د جنرال رابرتس (د انگریزي پوځ قوماندان) له خوا د کابل والي وکومارل شو. نور برتانوي پلوه سرداران او د طلايي سردار (سلطان محمد) د کورنۍ د غړيو په کډون د هغه درباريان او ماموران غوره شول²⁰. په عين حال کي خپل بل پولي سردار شير علي (د سردار مهر دل زوی) يې د کندهار والي وټاکه. لنډه دا چي د هيواد مهمي سيمي د برتانوي امپراتوره تر بيرغ لاندې شوي او سوبمن انگریزان په کابل، جلال اباد او کندهار کي ځای پرځای شول.

د مقاومت پياوړي کيدل

پرله پسي غرغرو د خلکو په زړونو کي کرکه او دښمني وکرله. په اوله کي بزگران راضي وو چي خپل محصولات په انگریزانو باندې په لوړه بيه خرڅ کړي، خو همدا چي خاين سرداران واليان شول او نورو مامورانو د خلکو په ځپلو پيل وکړ. په تيره چي له خلکو نه يې څيزونه په تيته بيه اخيستل، دوی له وهمه ازاد شول. قومونو چي په عادي حال کي يو بل وژل او لوټول درک کړه، چي د بل قوم او دين خلک يې په وطن باندې مسلط شوي دي، له يو بل سره تر او ټينک کړ په دغه مقصد چي سره ملگري او يو موټی شي. په ټول ملک کي ملايان، چي زياتره يې د خانانو او لويانو له ملاتړ نه بهره من وو، د رښتيني اسلام په تبليغ پيل وکړ او د جهاد روحيه يې پياوړي کړه. ځينو قومونو لوړه وکړه، چي د ځان او مال په قيمت به د هيواد ساتنه کوي.

د مقاومت مرکز غزني او د هغه چاپيريال و. هلته يو پرهيزگار او عالم مجاهد ملا مشك عالم خلك د جنگ لپاره هڅول. د مقاومت نامتو اتل کرنيل مامد جان ورسره يو موټی شو او ډير جنگيالان يې پرځان راټول کړي وو.

برتانويانو چي مهمه گټله د کابل پوځ د کندهار له پوځ سره مربوط کړي، فيصله وکړه چي په غزني کي ډيره ځای ولري. مجاهدان چي له دغي پريکړي نه خبر شول، والي سردار محمد حسن ته لارل او ترينه يې وغوښتل، چي د هغوی مشري په غاړه واخلي او ورته يې کړه چي "مور مشر نه لرو، ته چي پاچا زوی يې بايد زموږ قوماندان اوسي. که مو وگټله ته به زموږ امير اوسي، نوم به دي تلپاتي وي او لوی څښتن به د اخرت په ورځ درته اجر درکړي." سردار

خاطرې: د يوې دورې لنډ

محمد حسن چي د معمول په شان پوچ خولی و، په خپل بنځینه آواز سره يې په قسم خورلو باندي شروع وکړه: "اوه! تاسي سپيو او جاهلو مجاهدو! تاسي څنگه کولی شئ د برتانيې له حکومت سره ځانونه پرتله کړئ؟ تاسي بي وسلې او پشي اېلي خلک څنگه کولی شئ له انگریزي قدرت سره مقابلې وکړئ؟ تاسي خه او خه ځی وړک شئ، د خپلو کارونو غمه وکړئ!" مجاهدانو چي په دغو خبرو سره وپاريدل پري ودانگل او توتې توتې يې کړ، بيا نو دوی يواځې په چاقوکانو، سوتيو او يو څو ټوپکو سره لارل، چي د انگریزانو له راتلونکي پوځ سره په شش گاو کي مقابلې وکړي.

په بنگلور کي يوه انگلیس کرنیل ماته ددغي جگړي قصه وکړه. دی په هغه وخت کي د برتانوي پوځ يو قومندان و، دی هلته يو ډگروال و او زه د خپلي کورنۍ له کډوال کيدو نه وروسته په هند کي په سفر وم. اوس يې نوم زما په ياد نه دی، خو دی يو ښکلی جگ ځوان و او په کيني غمبوري باندي يې يو شين داغ و. ماته يې وويل، چي "ما د جاسوسانو د راپور له مخي خپل پوځ په يوې ژوري دري کي ځای پرځای کړ، چي د راتلونکي انساني سيل مخه ونيسم. همدا چي افغانان په رنکه بيرغونو او د ډول په يوه ډوله اواز سره له لري نه ښکاره شول، خپلي توپخاني ته مي د دوو پرله پسې ډزو بولۍ ورکړه. ما فکر کاوه، چي سخت تاوان مي ور اړولی او د اور بند امر مي وکړ. دودونه لا هم په هوا کي و، چي په دغه وخت زما په سر باندي ناڅاپه د سوتي وار وشو. له درد نه يې نږدي و، چي له اس نه ولويزم او نتيجه يې دغه داغ دی. زما سربو غوښتل، چي دغه وهونکی توتې توتې کړي، خو ما پري نه شول. "هغه 55 کلن په مزاج کي درويش ډوله و او جنده جامي يې پر تن وي. پرتوک يې ارت او په غوتو سره تړل شوی و. له هماغې توتي نه يې يو خيړن کميس پرځان و او دغسي زور ورين واسکت يې په تن و، چي د رنگ تميز يې په مشکل سره کيده. ملا يې له غاړي نه په يوې تراري تړل شوي وه، يوازینۍ وسله يې د لړکي يو سوتی و. يوه زړه چرمي کڅوره يې له اوږو نه څرېدله، چي سوره سوره وه او په يوې رسۍ سره تړله شوي وه. د جواړي نيمه ټيکله او د مچنغوزي لپاره يو څو کتي پکي وي. وروسته له دي چي مخ يې ووينځه او بنډاژ کړ، دغه سړی مي راوغوښت او ومي پوښته چي "آيا ته سر تيری يې؟" ويې ويل چي "نه". بيا مي وپوښته چي "ته د کوم خيل يا قوم مشر يې؟" ويل يې "نه، زه بزکريم". بيا مي وپوښته چي "کوم ضرورت او کوم اجبار او کوم قدرت ته اړ کړي، چي ددغو ډزو او خطر مينځ ته راشي؟" ويلي چي "پرون زه د کلي د ماجت ترڅنگه تيريدلم، ډير خلک غوندې شوي وو. يوه ملا تبليغ کاوه، چي دا زمونږ ملک کاپرو نيولی، د لوی خښتن او د هغه د پيغمبر له

خاطرې: د يوې دورې لنډ

خوا وظيفه لرو، چې د خپل هيواد او د دين له دښمنانو سره وځنگيږو. که مو ووژل غازيان او که ووژل شوو شهيدان به يو. په دواړو حالتونو کې به جنت زمور انعام وي. ما خپلو ملگرو ته وويل، چې په دې کې گټه نه شته، چې دغه خلک ووژل شي، د هغه پرځای موږ بايد دوی په دوسته سره جلب کړو او د هغو له سوچه عقيدو نه دروسانو پر ضد استفاده وکړو."

برتانوي پوځ د ټوپکو دغو پرله پسې ډله ييزو ډزو سره هم غزني ته په مخکې تګ ونه کړای شو. مجاهدانو هم درک کړه، چې که څه هم شمير يې بيخي ډير دی، دا به ځانمرکي وي چې د انگریزانو له دغسې زورورو ډزو سره مقابله وکړي، خو دوی سره له دې هم کابل ته خپل وړاندي تګ ته دوام ورکړ. په عين حال کې چې دښمن يې اړ کړ، چې په هماغې ليکې باندي بيرته په شا شي، دوی يواځې نه وو. په واقع کې د ټول ملک قومي لښکري د پای تخت د چاپيرولو په لور رواني وي. جنرال رابرتس ددې لپاره چې دغه فشار لږ کړي، له سردار ولي محمد نه وغوښتل، چې په چاردهي کې د ټوپونو او اس ځغولو ننداره جوړه کړي. دا ددې لپاره و، چې شيرپور ته د برتانوي پوځونو په شا تګ يو څه اسان کړي.

"د دري ورځو او شپو جکړي" نه وروسته کابل په نسبي ډول آرام معلومېده. ټوپير دا و، چې اول د مجاهدانو او بيا د انگریزانو د په شا تللو اوازي رواني وي. بيا نو يو سهار په اسه مايي او شير دروازه باندي د انگریزانو له ځايونو نه زورورو ډزو وهڅولم، چې خپل بام ته وځيژم. څرگنده ده، چې غازيان له غزني نه د راتللو په حال کې وو، ما دا هم وليدل چې د دښمن ټوپونه شيرپور ته په شا کيدل. په حاضر وخت کې افغان بيرغونه په اسه مايي باندي په رپيدو شول. د الله پاک شکر دی، زه د خپل وروکتوب د خوبسه ژور تيا او معصوميت په ژبه بيانولی نه شم، خو افسوس چې عمر يې لنډ و، ځکه چې د انگریزانو متقابلې حملې غازيان بنار ته په ننوتلو اړ کړل. له ښه مرغه لږ څه وروسته له جنوبي نه قومي لښکري صحنې ته ورسيدلي او ورځ يې له تخت شانه په حملو سره وگتله.

تر ماښامه پوري د برتانيې له هندي امپراتوره نه يو ځانگړی کس هم بيرون پاتې نه شو، ټول دوفامنو سردارانو په گډون په شيرپور کې کلابند شول.

د ميوند جکره

ددې لپاره چې ددغې نومياله جکړي په اړه يو فکر درکړم، زه له دينه بل ښه څه نه شم کولی، چې د خپلو دوو ورونو روايتونه درته بيان کړم، چې پکې يې گډون کړی و. (خالق: د نور علي په کنډکونو کې د يوه ټولي کفتان و. په

خاطري: د يوې دورې لنډه

ياد به مو وي چي برتانويانو سردار شير علي د کندهار والي ټاکلی و. دغه سردار چي انگریزانو ته بي له کوم شرط نه تسليم شوی و، د هغو مرستندوی شوی و. له خپل هیواد سره ددغه خیانت او له انگریزانو سره دغي وفالرلو له لامله هغه دا خپله اخلاقي دنده گڼله، چي د هغو لپاره شپږ ښه وسله وال کنډکونه تنظیم کړي. ددغه مقصد لپاره يي خپل مشر زوی سردار نور علي د خپلو قوتونو قومندان او خپل نور زامن، ورونه او نور د هغو افسران وکومارل. (دوی ټول به د سردار محمد ایوب د پوځ په برابر کي د سپر په شان کار وکړي). د جکړي په درشل کي ما او دده نورو کفتانانو د خپل مشکل په اړه سوچ وکړ. په پای کي مو سره لوره وکړه، چي مور به د خپلو وطنوالو پر وړاندي ونه جنگیرو، چي غواړي هیواد د باندنيو له جغ نه ازاد کړي. دغسي بي ننګي به مور په پاتي ژوند کي تل وځوروي. بیا نو مور دغه پلان له خپلو عسکرو سره شریک کړ، چي دغه تجویز شوی یاغي توب ته يي تیار کړو.

په بل سهار زموږ د دم ځای تروم زموږ د خيمي دباندې د سر قومندان په امر وغږول شو. ترمونو او شکرونو اوازونه او د اسونو حرکتونه او شنهاری د جکړي لپاره د تیاري نشي وي. همدا چي مور ته د وړاندي تللو قومنده راکړل شوه، مور شودل شوی سمت پریښود، د غونډه ډډي ته وختلو او له هغه ځايه مو په برتانوي پوځ باندې ډزي وکړي. زمږ کرنیلان، چي د سردار شير علي زامن وو، اصلي پوځ ته په تللو سره زموږ په پریښودلو پیل وکړ. مور داسي وښودله، چي دوی مو لیدلي نه دي. زموږ عمل په نورو ټولنيو کي دغسي پاروني وکړي، چي یوه غټه غوغايي کډه کړه. نور علي او خپلوانو يي برتانوي لوی پوځ ته په تللو سره له ټینکتیا نه پرار غوره وگانه.

کل محمد: مور د کوکناري له پېښی نه وروسته کابل پریښود او کندهار ته په کړ او سره ورسیدلو. څنگه چي مانه د برتانيي او نه د سردار شير علي د حکومت پروا کوله، فیصله مي وکړه چي هرات ته لاړ شم او د سردار محمد ایوب له پوځ سره یوځای شم. هلته چي ورسیدلم سردار ته مي خپل ځان ورساوه. هغه مهرباني وکړه، زه يي په خپلو ملگرو کي ونيولم. د هغه له پوځ سره چي جنرال حفیظ الله يي قوماندان و او د هرات له خزاني سره کندهار ته مخه وکړه، چي خپل هیواد ازاد کړو.

د جنرال حفیظ الله پوځ لسه نه هو پلیسو، دوو سوورو [کنډکونو؟]، دوه مخ په وړاندي توپخانو او دوه زرو هغو سوورو نه جوړ و، چي په سوورو خانانو پوري يي تعلق لاره، کندهاري قومي لښکر هم پلی و. ځینو يي وسلې نه لرلي. په هغه سربیره ډیر شمیر ملایان او طالبان هم په دغه پوځ کي وو، چي د جهاد په تبلیغ سره يي د جنگیالیو

خاطرې: د يوې دورې لنډ

معنويات لورول. قومينځو هم په هغه کي کډون وکړ، چي اوبه يي په مشکونو کي وړلي او حماسي بدلي يي ويلي.

په لار کي ډيري قومي ډلي زمور له پوځ سره يوځای شوي. د شير علي کنډکونو چي زمور په خوا اوشتي وو، هم زمور مادي او معنوي قوت ډير کړ. په پای کي کندهار ته نږدي په ميوند کي دواړه پوځونه سره مخامخ شول. د تعجب ځای دی، چي سهار د وخته له کوم نامعلوم ځای نه برتانوي کولي په غلي ډول د خپلو هدفونو په وپشتلو پيل وکړ. جنرال حفيظ الله د جگړي دغسي پلان وايست، چي هغه په دغه حقيقت بناو، چي مور د دښمن له اوردو هدفونو وپشتونکيو ډزو سره مقابل نه شو کولی. د هغه له مخي پلي سرتيري، چي د زيرو ځايونو په حفاظت کي به وي د برتانوي پوځ په کيني خوا کي به پرمخ ځي. توپونه او سواره به دغسي ځای ته ځانونه رسوي، چي له هغه ځايه به دښمن تر ډزو لاندي راځي او وروسته له هغه چي هغو ځايونو ته به ځان رسوي، ډزي به کوي. په عين حال کي نور واحدونه به د دښمن تر رسيدلو نه رومي هغه نږدي بند (Dam) ته ځانونه رسوي. سردار محمد ايوب او ملگري به يي ددغي جبهې په دفاع کي ورسره يوځای کيږي. دغه ستراتيژي بي له کوم خنډ نه پلي شوه. له خونړۍ جگړي نه وروسته دغه بند ونيول شو. دښمن له اوبو نه ليري شو او د پر شا تگ لار يي له خطر سره مخامخ شوه.

ډگروال به روز (Burrows) چي پوه شو ايسار شوی دی، قومانده ورکړه چي پوځ يي بايد يو مثلث جوړ کړي، چي له دغه يرغل سره مقاومت وکړي. دواړو خواوو ته درانده تلفات واوښتل. په پای کي دی د په شا کيدو امر ورکولو ته اړ شو. اول په منظم ډول او ورو ورو د سورو او پليو د فشار له امله او بيا دغه په شا تگ د بي نظمه او کډوډه له حال نه په مصيبتناک پړاو او ماتي بدل شو. ډير بنديان ونيول شول او توپونه يي وران شول²¹. ډگروال به روز او د هغه افسران له ډگر نه روغ ووتل. سردار شير علي تينک کوينښونه وکړل، چي په هغو کي له کندهاري مشرانو نه د هغه غوښتنې هم وي. په واقع کي انگرزانو ته دا د هغه يو ډير غټ خدمت و. انگرزانو ته درانده تلفات واوښتل. ډير يي چي په ويلو، ځاکانو او باغونو کي پټ و، دښخوله لاسه له مينځه يووړل شول. بښخوله بامونو څخه درانده څيزونه لکه بغره، تيري، خرڅي او داسي نور پري باندي اچول.

نو لکه هسي چي ما په خپل واره دوربين سره په شيرپور کي د انگرزانو ايساريدل ليدلي وو، اوس مي له خپلو ورونو نه د کندهار ښار په چونه کي د انگرزانو له ايساريدو نه هم اوږيدل او بيا هم هغسي چي په کابل کي يو شمير سرداران د خيانت په کولو سره دغه "امتياز" وگاته، چي له انگرزانو

سره محصور شي، شير علي او د هغه كورنۍ (زما مشر ورور زمان په كډون چي د شير علي خوري و) او نور سرداران په هماغه حال كې په كندهار كې هم ايسار شول.

بیرته كابل ته...

هر سبايي به چي په سلكونو غازيان بنار ته ننوتل، زموږ د كور له مخي تيريدل. زموږ كور د دري لويو سركونو د يوځای كيدلو په محل كې پروت و. دوی چي جامي يې سره متفاوتي، قواري يې مختلفي او اوازونه يې زيربه وو، په ډلو ويشل شوي وو. ځيني يې جك قدي، غت او پيلوري وو، دغسي اوږده په غوريو غور وينيستان يې لرل چي تر اوږو پوري رسيدل. تر دغه وخته پوري ما د دوی په شان خلك ليدلي نه وو. هري ډلي يو بيرغ او يو يا دوه ډولچيان لرل. دوی به د ډول له اواز سره سم يوه كلمه بيزه يو ډوله سندرې ويله.

خاطرې: د يوې دورې لنډ

د دوی لومړۍ دنده دا شوه، چې په شیرپور کې د ایسار شویو سردارانو کورونه چور کړي. دوی د هغو کورونه دومره بڼه پیژندل، چې لکه د هغو لست د دوی په جیبونو کې و. داسې هم دوی ته د شتمنو کورونه معلوم و. د بیلګې په ډول زمور د کور مخامخ د یوه میرزا کور و، چې د ولې محمد (د انگریزانو له خوا د کابل ټاکل شوی والي) د دفتر امر و. له غازیانو نه یوه غبرګر، چې "دغه کور باید لوت شي." سمدلاسه د هغه ټینگ ور یې مات کړ، په کور یې ننوتل، د ورونو او کرکیو په ګډون یې هرڅه ترینه وایستل. زمور د کور د مخې چې راورسیدل، یو نظر یې واچاوه او چې پوه شول دا د دوی دی، په خپله لاره سیخ لارل. غازیانو نه یواځې لوټول کول، په پرله پسې یرغلونو سره یې پر انگریزي پوځ د کلابنده کړه هم تنګوله.

دلته غواړم د مقاومت د وتلیو اتلانو نومونه راوړم، چې نومونه یې په درناوی سره خپرول کیدل او په قصیدو کې ابدي کیدل²².)

محمدجان وردک، چې "د دري ورځو او شپو جنگ" او په غزني کې د ډیر فعالیت له امله یې د یوه اتل په شان نوم کتلې و.

ملا مشك عالم، یو عالم او پوه روحاني و، چې د خلکو پوره اعتماد یې ترلاسه کړی و. ددې لپاره چې جنګي لوازم ولري، هغه خپلې ټولې ځمکې او حتی کتابونه هم خرڅ کړل.

میر بچه، چې د کوهستان خلکو هغه خپل مشر غوره کړی و. دغه حقیقت، چې دی د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم زوزات ګڼل کیده، د هغو اعتماد یې لا هم پیاوړی کړی و.

غلام حیدر څرخي، یو منلی جنګي اتل، چې د هغه په کوښښونو سره د برتانویانو توپونه له اسه مایې غره نه شیرپور ته په شا شول.

په داسې حال کې، چې د شیرپور کلابنده دوام لاره، غازیانو چې کابل نیولی وو، پرېکړه وکړه چې دوی باید یوه اجرائیوي شورا ولري، خو دوی حاضر نه وو په خپلو کې یو غوره کړي، نو ځانونه یې اړ ولیدل، چې دغسې یو په نامه مشر ولري، چې هغه د دوی ترلاس لاندې وي، نو دوی د امیر محمد یعقوب اووه کلن زوی موسی جان خپل امیر غوره کړ. داسې هم دوی لازمه وګڼله، چې د هغه د قوم یو مشر د عنعنوي وزیر په توګه دنده ترسره کړي. ځنګه چې د هغه له پلار نه پرته بل داسې څوک نه و، دوی ټولو فیصله وکړه چې دغه دنده به دوی ترسره کوي، خو دغه ستونزه ډیره ونه پاییده، ځکه چې یو څو ورځې وروسته غازیانو ناڅاپي ماته وکړه او بیا یو هم په ښار کې نه لیدل کیده.

پېښه دا وه، چې ترکانان له کورونو نه وایستل شول او دېته اړ شول، چې په شیرپور باندې د یوه لوی برید لپاره

زیني جوړي کړي. په یوه ټاکلي ورځ سهار د وخته د اسه مایي غره په سر د برید لپاره د نشي په ډول اور ولکول شو. د "الله اکبر" په تکییر او "څلورو یارانو مرسته وکړئ!" په ویلو سره دوی له ټولو خواوو نه برید وکړ. په یوه محاذ کې دوی دیوال ته دغومره ډیر نژدې شول، چې یې وکولی شول زیني ودروي. په واقع کې میر بچه او د هغه جنگیالیو په ننوتلو پیل وکړ. په داسې حال کې چې په ختیځي خوا کې غازیانو سخته ماتې وکړه، برتانوي سورو پرمخ وډانگل او درانه تلفات یې ورواړول. د معمول په شان هغسې چې په قومي جنگونو کې پېښیږي، کله چې په یوې خوا کې شاته تښت پیل کیږي، اثر یې دغسې زر خپریږي لکه مالکه چې په اوبو کې ویلي کیږي. په دې ډول همدا چې په ختیځه خوا کې برید په شا وتمبول شو، غازیان په نورو جبهو کې په اسانه سره مات شول. کونکوسی دا و، چې یوه ځاین مشر (په غالب احتمال محمد شاه) له دېمن نه په بې ننګه سره بډي اخیستلي وي.

برتانویان له خپل بري سره سره په سختو ستونزو اخته وو. دوی د 1841 کال د غټ مصیبت له بیا پېښیدلو نه ویریدل، چې هلته د هغوی 16000 پوځ پوښاه شوی او یواځې یو ډاکټر برایدن جلال اباد ته ورسید او هلته یې انگریزي پوځ له دغه مصیبت نه خبر کړ²³. یو ځل بیا په کابل او کندهار کې د دوی پوځونه محصور شول، د ارتباط لارې بندې شوي، له هند نه ملاتړ ورسیدلی نه شو او (افغان) قومونه سره یو موټی شوي وو، چې له مینځه یې یوسي. بله بده یې لا دا وه، چې دوی دغسې مشر پیدا کولی نه شو چې ددې لپاره چې وخت تر لاسه کړي له هغه سره د ځان په ګټه خبري وکولی شي. د کابل غازیان بې واکه او بې ارادي وو، له سردار محمد ایوب سره سوله کول مصلحت نه و، په دې چې هغه د خپل بریو له امله هم مغرور و، غیر له هغه هم هغه په طبیعت کې یو مغرور انسان و²⁴.

خو دوی په پای کې د هغه د ترېور سردار عبدالرحمن په وجود کې، چې دولس کاله یې په بخارا کې د روسي حکومت د میلمه په شان په کډواله تیر کړي وو، د معاملي کولو لپاره یو مناسب او د خوښې شخص وموند. دوی پیغام ورونکی له لیکونو سره ورواستول او له روسي حکومت نه یې وغوښتل، چې له تاشکند نه د هغه وتل اسان کړي²⁵. همدا چې دغه سردار له امو نه تیر شو او د افغانستان په خاوره کې یې پښه کېښوده، هغه د امیر لقب غوره کړ او د کولاب او بدخشان له مشرانو سره یې سخت جنگونه وکړل²⁶. په لار کې چې به هرځای تمیده، مناسب اصلاحات یې کول او د خپلې خوښې والیان یې ټاکل. د تابعیت لیکونه له ټول ملک نه ورته استول کیدل، خلکو د هغه امیر کیدلو ته د بیرغونو په ښورولو او د

خاطرې: د يوې دورې لنډ

ډولونو، چمبو او سرنيو په وهلو سره هرکلی وايه. شاعرانو پخواني او اوسني اتلان او په باتدنيو باندي خپل بريالي توبونه په قصيدو او شعرونو سره ستايله.

دا ځل انگریزانو هرڅه بڼه پلان کړي وو. د يوې جوړي روغي له مخي چي يې په نيمه کي له عبدالرحمن سره وکړه، دوی بريالي شول چي خپل پوځ په خپلو شرايطو سره خوندي وباسي. هماغه سرحدونه يې چي له امير دوست محمد سره په تړون کي منلي وو او هغه د گندمک په نومي تړون کي بيا تاييد شوي وو، بيا ياد شول²⁷.

د خپلواکه کلمه ذکر شوي نه وه او د افغانستان باندي سياست د معمول په شان د برتانويانو په صلاحيت پوري وتړل شو²⁸. حقيقت دا دی، چي دوی تل غوښتل، چي زمور هيواد د ځايي کسانو له لاري په نيغ يا نانايغ ډول تر کنترول لاندي ولري. حتی نن ورځ (1933) هم زه له جاري پيښو نه وينم، چي دوی د محمد نادر په غوښتنه او مرسته سرحد تړلی او قوم يې بندي کړی دی²⁹.

يو ستونزناک پړاو

اوه کرانه خدايه! څه عجيبه شپه ده، چي غازيان وتبښتيدل او څه عجب سهار و، چي مور د يوه پناه تون په لته کي شوو. تازه کونکوسى رواني وي، چي انگریزان د غرو دپاسه توپونه پرځای کوي، چي له هغه ځای نه ټول کابل وولي او وران کړي او خلک يې له مينځه يوسي. چنډول او مراد خانې به په دغه پروگرام کي نه وي، ځکه چي هغو د انگریزانو خوا نيولي ده. خلکو خپل کورونه خوښي کول او شش گروهي ته تلل. هغو چي په چنډولو کي ملگري او پيژندکويان لرل، هغي خوا ته بيره کوله.

لکه هسي چي قسمت و، زمور تينستي د صاحبزادگانو کور ته اړ کړو، چي هغو خلکو ته پناه ورورو، چي د انگریزانو تر ساتني لاندي وو. د کورنۍ تړاو دا و، چي د هغه لور ياله سردار ولي محمد سره اوسيدله يا د هغه برعکس او دا چي د هغه بڼه او خپلوان چي له غازيانو نه پټ شوي وو، هلته اوسيدل.

سهار د وخته و، چي د پلار يو نږدي ملگري مامد جان (چي د خان په نامه هم ياديده) له خپل زوی عبدالله سره چي زما په منک و، زمور کور ته راغی. زما او د عبدالله فکرونه او خوښونه سره يو وو.

خان: "له پرون نه راپه ديخوا زه د يوه پناه تون په لته کي وم او هغه مي زمور په کاونديتوب کي، په تويچي باغ کي د صاحبزادگانو په کور کي ومونده، چي هلته د سردار ولي محمد کورنۍ هم هم پناه موندلي ده. بڼه به دا وي، چي مور هلته سمدلاسه لار شو، چي د انگریزانو له خوا له خطر نه بچ

خاطرې: د يوې دورې لنډ

شو.

پلار: "زه فکر نه کوم چې انگریزان به کابل وران کړي، نو موږ ولي بیخایه شو؟"

خان: "حتی که دوی وړانسی هم ونه کړي، همدا چې د دوی سرتیري خواره شول، دغه خطر به وي. عسکر یې په غضب دي او بدل به واخلي. دوی به غازیان او د هغو پلویان او حتی تاته هم ضرر ورسوي. تاته به چې د پاچا زوی ولیعهد پخوانی وزیر وي لا ډیر خطر وي."

پلار: "بښه ده نو، ستا په فکر چې داسې ده، خۍ چې خو."

څنگه چې دا وخت د ژمي پای و، لا هم ساره و او سرکونه په یخو او رو او ختو سره پوښل شوي وو، مور او پلار او خویندې مې په داسې حال کې چې شالونه یې په اوږو وو، په مینځ کې عبدالله، خان او زه دمخه او زموږ معلم او رامن تر شا روان شو. سرکونه خالي او یواځې وو، له جوش او خروش نه د ډکو خلکو نښه هم نه وه، نه د سرنیو او ډولونو او نه د غازیانو چیغې وي، چې پروڼ یې صحنه څومره غالمغالي او توده کړي وه. داسې فکر کیده، چې ځمکه لکه په نندارې کې د څوځیدونکي صحني په شان سمدلاسه ورکه شوي وي.

خه وخت چې مور هلته ورسیدلو، خان، زما پلار او زموږ معلم خپل کور ته بوتلل او له ما څخه وغوښتل شول، چې بڼۍ د صاحبزاده په کور کې دښځو برخې ته بوځم. وروڼه او کرکه تړل شوي وي، هیڅ اواز نه اوریدل کیده. مور او خویندې مې د مخکینه کوتي دمخه کیناستلي، داسې ښکاریده چې د ونو او گلانو بن په هدیري بدل شوي وي. بیا نو په دغه وخت کې چې لمر خپلې لومړنۍ سور بڼې وړانګې داسه مایې او شیر دروازه په لوړو څوکو غوړولي، یوه جگه بڼه په سپینې چادري کې سمدلاسه ښکاره شوه، داریایي له غیرې نه وایستله او هغسې تودي سندرې یې سر کړي، چې د ودونو او د سنت کولو په جشنونو کې ویلی کېږي. دا د پردو د لیږي کولو لپاره نښه وه. ډیر زر یوه زړه چاغه بڼه، چې ځان یې په پتو سره پیچلی و، ښکاره شوه. په ژور اواز سره یې ناري کړي چې "د جبار موري! ووايه چې څه خبره ده؟"

"اوه کرانې میرمنې! ته باید ددغه زیري لپاره ماته انعام راکړي، هغه سپي غازیان مات شوي دي."

"اه! نه مې درته ویلی چې ته څنگه هغه پشي ابله گدایگر له انگریزي حکومت سره پرتله کوي. یو یې هم په کابل کې نه دی پاتې شوي، باید همدغسې شوي وای. ددغې ورځې لپاره له خدای پاک نه زر واري مننه."

نوري میرمنې او د هغو کنیزې راننوتلې او له هغې زړې میرمنې نه یې د زړه نه مننه وکړه. هغه د سردار (ولي محمد)

خاطرې: د يوې دورې لنډه

ميرمن وه او د جبار مور په خپلو سندرو او غازيانو ته په بد ويلو سره د دوی وخت تير کړ. زموږ په غم لرلي ډله يواځينه استتې وه. مور په اوبنکو ډکو سترگو او ژورو افسوسونو سره ننداره کوله، په سخته سره مو نفس کاږه. له عبدالله نه پرته چې شوخي يې کوله، زه يې پوښتلم چې "دغه کاپران څوک دي؟ دوی يا رابرتس يا چمبرلين؟"³⁰ "لعنت دي پر دواړو خواوو وي."

"کرانه وروره! دوی زموږ خپلوان دي، وبه گورو چې هغوی اوس له تاسو سره څه ډول چلند کوي؟"

په دغه وخت کې يو ځوان هلک دېنځوپه جامه کې له بلې کوتي نه راننوت، هغه به ارومرو د کورنۍ هلک و، چې جامې يې د غازيانو له ډار نه بدلي کړي وي. دا نو د عبدالله لپاره د توکو ملنډو يو لوی کان شو. ما هم له دينه ډډه ونکړه، چې د ټول هغه څه ملاتړ وکړم، چې هغه ويل. په دې ډول مور ددغو ميرمنو او د جبار د مور د طعنو يو څه جوکه شوو.

تر دغه وخته پورې د کور د مشري ميرمني پام مور ته نه و، سمدلاسه يې په مور نظر شو "اوه! دوی څوک دي؟"

"دا زه يم د استاد محمود مور، نه مي پيژني؟"

"اوه، بلې! بڼه راغلي! هيله کوم چې حال مو بڼه وي. خدای دي کړي، چې وضع مو خرابه نه وي، چې په دغه سهار کې دلته راغلی يې."

"دا يقيني ده، چې غازيان مات شوي دي او خلک وايي، چې ټول وژنه به وي، مور په دغه دليل ستاسې کور ته پناه راوړي ده."

"غواړم تاسې يو بل ځای پيدا کړئ. زه هغو ته پناه نه شم ورکولی، چې برتانويانو ته بد نيت لري."

بيا نو هغه له کرکه نه ليري شوه. مور مي هم جکه شوه او وروسته له هغه چې يو څو زيري خبري يې وکړي او طعني يې واورولي، مور ووتلو. مور لايو څو کامه اخيستي نه وو، چې پلار، خان، زموږ معلم او سوداگر عبداللطيف راښکاره شول.

لطيف چې د پلار پخوانی او رښتینی ملکی و او په چنډولو کې اوسیده، د احتياط له مخې زموږ کور ته په بیره تللی و، چې مور خپل کور ته بوځي. هلته يې چې څوک ونه موندل، د خان کور ته لاړ او هلته زما له پلار او نورو سره يوځای شو. د صاحبزادگانو خوا ته لاړ، څه بڼه تصادف.

مور د لطيف تر شا روان د چنډولو په لور حرکت وکړ، له وري کرکه نه پرته ور تړل شوی و، له کابل نه د بي شميره نارينه وو، بنځواو کوچنيانو ډلو يوه لويه گڼه گڼه جوړه کړي وه. يو په بل پسې له تنگي کرکه نه واوښتل، چې په هغه ورځ بايد د "ژغورني ور" بلل شوی وای. دغه سوداگر او ملگري يې پوهيدل، چې څنگه مور له دغې گڼه گڼي نه تير

خاطرې: د يوې دورې لنډ

کړي او په پای کې په ډیر کړاو سره مور خپل هدف ته ورسیدلو. ټوله کورنۍ مور ته په درناوي سره هرکلی ووايه. دوی په خپلو تودو او پاکو سندلیو کې خای کړو. ورسته له دې چې زر تیاره شوي ډوډه مو خورله، خپلو کوټو ته لاړو.

د سهار نږدې دوه بجې وي، چې د ترومونو اوازونه مو واوریدل، چې د ټوپونو له ډزو سره ګډ شوي وو. ما په هیلې او انتظار سره خبر کړل، ما خیال وکړ چې غازیانو په مقابل برید لاس پوري کړی دی. په دهلیز کې د کوربه له مشر زوی سره مخ شوم، وېي پوښتم چې چیرته روان یې؟

"غواړم بام ته وڅیژم، چې د غازیانو بریدونه وګورم."

"ته به هسې خیال کوي، دا برتانوي سرتیري دي، چې د خپل بریالي توب جشن نیسي او په ښار کې ډله ډله کړځي."

دا ډیرې دردناکې کلمې وي، خپلې کوتي ته ستون شوم او سر مې تر خپلې برستې لاندې کړ او دومره ډیرې اوښکې مې تویي کړې، چې هغه نمجنه شوه، د زړه درد مې ښایسته آرام شو.

د پلار لیدنه له جنرال رابرتس سره

د لطیف په کور کې مو درې ترڅي او له انډینني نه ډکې ورځې تیرې کړې. د څلورمې ورځې په سهار یو افسر له دوو هندي نوکرانو سره له یوه لیک سره زما پلار ته راغی. په لیک کې کینل شوي، چې پلار له جنرال رابرتس سره وګوري. یوه هیبتناکه غوغا جوړه شوه، مور ټولو فکر کاوه چې له هغه نه به تحقیق وشي او جزا به ورته ورکړ شي. مور او خویندو مې په ژړا او وایلا پیل وکړ.

پلار مې د خان، زموږ د معلم، لطیف او زما او عبدالله او البته د هغه افسر او د هغه د نوکرانو په ملګرتوب د شیرپور په لور روان شوو. هر چیرې برتانوي سرتیري وو. د "وزیر مور" (د امیر دوست محمد ملکه او د وزیر محمد اکبر مور) هستوګنځی یو ځل بیا د برتانوي حکومت د ښارواله او ضبط دفتر غوره شوی و. ځینې غازیان هلته د مجازات کیدلو لپاره وړل شوي وو. مور په شیرپور کې ولیدل، چې د برتانوي افسرانو جنازي، چې د کنډکونو په رنګونو پوښل شوي وي، په ټوپونو باندي هډیري ته وړل کیدلي. د نظامي موسیقۍ یوې ډلې د جنازي موزیک واهه او سرتیري په دواړو خواوو کې ورو ورو روان وو، په داسې حال کې چې د ټوپکو سرونه یې مخ ښکته وو. زموږ د پګړیو په لیدلو سره دوی "ملا، ملا" ویل او غاښونه یې له ډیر غضب نه چیچل. دغو خطرناکو منظرو د یوې ناوړې پایلې وړاندوینه کوله.

چاونه ته په ننوتلو سره مور هغې ودانۍ ته بوتلل شو، چې د رابرتس هستوګنځی، دفتر او نظامي قوماندانۍ وه. یواځې پلار دننه بوتلل شو. عبدالله او ما په یوه میدان کې د

خاطري: د يوې دورې لنډ

يوې ويالي په غاړه ژړل، په داسې حال كې چې نورو لمونځونه كول. زموږ زړونه رپيدل، ځانونه مو رپرديدل او سترگې مو د وره په لور نيولي وې. هره دقيقه د يوه كال په شان وه. بيا نو په پاى كې د عزتمن پلار مبارك او دروند مخ په وره كې وځليد. دوه نوكران ورپسې روان و، چې د هر يوه په شا يوه بوجه وه.

خان: "ماته خوښ ښكاري، زه هرڅه ښه وينم."

"هو، لوى څښتن او د وليانو زور دوى رانده كړل. هغوى با ادبه وو او څلور زره روپه زما د تنخواه پاتې يې راكړي. زه به ټوله قصه وروسته وكړم، اوس د خداى مهرباني ده، څو چې څو."

نوري كورنه چې د هيبنتاك خبر په فكر وه، افسوس او واويلا كوله. د نه فكر كيدونكي زيږي په اوريدلو سره په دوى كې ساه بيرته ورغړيدله. پلار له يو څه وخت نه وروسته په دغه ډول قصه وكړه.

"يوه هندي چې جك لنگوتى يې په سر و، زه ومنلم. هغه د جنرال رابرتس نايب و، هغه ولاړ او يو څو دقيقې وروسته راوگرځيد. "مهرباني وكړه په دغه لار څه، جنرال رابرتس درته سترگې په لار دى." زه چې كوتې ته ننوتلم، رابرتس قدم واهه، جك بوتان يې له يو څو پيوندونو او تنگ غاړي يونيفورم سره په پښو و، له يو څو گامه نږدې كيدلو نه وروسته يې وويل چې "ته سردار غلام محمد يې؟ زه يم، جنرال رابرتس." "مهرباني وكړه كينه." دى د ميز تر شا كيناست او د مخي څوكه يې ماته پرېښوده "ته د وليعهد پاچا زوى وزير وي، ايا همدغسې نه وه؟"

"نه، د وليعهد پاچا زوى نه، بلکې د امير موسى." زما ضمني انتقاد دى يو څه نارام كړ او دا موضوع يې كرد سره پرېښوده. "ايا ته له امير عبدالرحمن سره اشنايي لري او يا تاته خپله تنخواه دررسيري؟" "هو، زه نه يواځې د هغه پر خوا بلکې د هغه د پلار امير محمد افضل او تره پلوى هم وم. امير شير علي وپاړېده او ما د هغه او د هغه د زوى محمد يعقوب د يوولسو كلونو په واکمنه كې ځان گوبښه ونيوه او په يوه كم عايد مي گوزاره وكړه."

"البته، په دغو سختو كلونو كې به معاش دررسيدلى نه

وي؟"

"دا سمه ده، البته يوه پيسه هم نه."

هغه زنگ ووهه او له نوکر نه يې وغوښتل، چې نايب ته غږ كړي. پخوا له دې چې هغه زموږ خبرو ته بيرته وگرځي، هغه ته يې يو څه وويل. رابرتس له مانه د امير شير علي او له ورونو سره يې د جنگونو په اړه پوښتني وكړي. د امير عبدالرحمن د ځانگړتياوو او د هغه د طريقو په اړه يې هم پوښتلم ترڅو چې نايب يې له دوو نوکرانو سره راننوت. د

خاطري: د يوې دورې لنډ

هر نوکر په شایوه بوره وه، په داسې حال کې چې د صورت حساب پانې ته یې کتل رابرتس وویل چې "ددغې محاسبې له مخې ته د څلور زره روپیو مستحق یې او هغه دا دي."
مور سره خدای په امانې وکړه او دا دی زه دلته یم.

د امير عبدالرحمن د واکمنه لومړی کال (1881_1880)

اوازي وي، چې امير چاريکارو ته نږدې کيږي. له بدخشان نه يو ډاډ ورکوونکی ليک راورسید، د نورو څيزونو په ترڅ کې پکې ليکل شوي وو، چې "زه به له خپلوانو او دوستانو سره هغسي چاند وکړم، چې زما نيکه (امير دوست محمد) کاوه او کوښښ به وکړم، چې ستاسې د ملاتړ او دوسته حق ادا کړم."

وروسته څرگنده شوه، چې زما د پلار نوم د هغه د دوستانو په ډله کې دی، چې د انگریزانو په سپارښتني سره د هغه له خوا برابر شوی و. برتانويان چاريکارو ته د هغه تر راتک نه دمخه له هغه سره د سولې د شرایطو په اړه پوهاوي ته رسيدلي وو. خلک خوښ وو، چې په پای کې يو افغان پاچا زوی او د تخت وارث وموندل شو. امير په خپل وار خانانو ته ليکونه استول او په هغو کې يې د سولې کوښښونه د ملي گټو پر بنسټ شرح کول. په دغه مقصد چې هیواد د باندنيو له منگولو نه ازاد کړي. هغه خپل پیغامونه په وعدو او انعامونو سره خواره کول.

پلار د هغه یوه ليک ته ځواب وليکه، چې شخصاً زه به يې ورسوم. دري وروڼه، چې وزيرخيل قوم ته منسوب وو، د پلار له دوستانو سره به چاريکارو ته زما د تک ملگري وي. په دريمه ورځ زه له خپل اس نه ولويدلم او بجلکه مي بيخايه شوه. زما د درد چيغي اسمان ته رسيدلي، په ډير کړاو سره په هماغه ماښام د امير ډيره ځای ته ورسيدلو. څنگه چې له هغو دري وروڼو ته يوه يې د امير او انگریزانو ترمينځ پیغامونه وړي وو، دغه ليک يې وروسپاره. دوی زما مشکل هم ورته بيان کړ. امير حکم وکړ، چې زه بايد هغه ته وروستل شم. دغو وروڼو ورته کړه، چې هغه په سخت درد اخته دی او له علاج نه وروسته به يې په حضور مشرف شي، خو امير تينک و او ويل يې چې "د هغه علاج بايد دلته زما په مخ کې وشي."

يو څو نوکرو زه هغه ته يووړم، په داسې حال کې چې له ويري نه ريزيدم، ما خپل احترام ورته ادا کړ. "اوه، ته خوارکی، نو ته د کاکا طرزي زوی يې؟" بيا يې نو خپل جراح يو ازبک راوغوښت، چې زما د بجلکې چاره وکړي. جراح راته نږدې شو او ارامولم يې. د قاليني يوه ځنډه يې جکه کړه او په چاکو سره يې په ځمکه کې يو سوری وکاره. زه يې ستونی ستغ کينولم او بي له دي چې زما دردونو او واويلاوو ته توجه وکړي، زما بيخايه شوي بجلکه يې په سوري کې ننويستله. هغه يې په خپلې پشي سره په زور کيکارله ترڅو

خاطرې: د يوې دورې لنډ

چې زما بجاکه بیرته پرځای شوه. بیایي ټینګه بنداز کړه، سمدلاسه زه له درد نه خلاص شوم.

امیر خپله مهرباني په نورو بنو هم وښودله. یو خاورین برک اس او دوه نوکران یې زما په اختیار کړل. ما په دغې زده کړې پیل وکړ، چې اس څنګه زین او قیضه کړم؟ ماته د لومړي ځل لپاره د عسکر کیدو او سفر کولو ذوق پیدا شو.

بیانو مور د امیر او پوځ ملګري شو، چې د زمې غونډه ته ورشو، چې له پلازمینې نه دوه کره لیرې پرته وه. په یوې شني غونډه باندي یوه لویه خیمه وه، چې شاوخوا یې نورې خیمې وهل شوي وې. هلته د افغانستان امیر او انګریزانو د دوسته یو تړون لاسلیک کړ، چې د هغه له مخې برتانویان به په 48 کړیو کې خپل پوځ له کابل نه راوباسي او هیواد به عبدالرحمن ته سپاري.

ښه به دا وي، چې ددغه تړون نورې مهمې مادې دلته راوړم:

1_ د کوکناري د غمیزې په بدل کې به بالاحصار، چې ټول وړان شوی، بیرته ودان نه شي.

2_ موجودې پولې به د اعتبار وړ وي او د یوه ټاکلي کمیسیون له خوا به د بندې شي.

3_ د دواړو حکومتونو ترمنځ به هغه سیاسي اړیکې پرځای وي، چې د امیر دوست محمد وختو ته به رسېږي.

4_ برتانویان به د روسیې د تیرې په مقابل کې هر کال د دفاعي مقصد لپاره یو نیم میلیون روپه ورکوي.

5_ د افغانستان یو استازی به د وایسرای له خوا منل کیږي او یو مسلمان هندي به د وایسرای د استازي په توګه د امیر له خوا منل کیږي³¹.

دغه مادې په څرګند ډول شپې، چې افغانستان د امیر دوست محمد له واکمنۍ نه وروسته خپلواکي نه لرله او دا سړی په فکر کې اچوي، چې ولې دغسې وشول³². زما په نظر ددې لپاره دغه لاملونه راوړل کېدلی شي. یو دا چې افغانان د پوره خپلواکۍ په مفهوم نه پوهیدل³³. نو دا عجیبه نه ده، چې د خپلواکۍ ذکر نه په سراج التواریخ او نه په تاج التواریخ کې شوی دی، چې دواړه د امیر حبیب الله په دستور کېنل شوي دي³⁴. داسې ښکاري، چې افغانان هم د مزاج او هم د طبیعت له مخې د نورو عقیدو له خلکو سره یوڅه دښمني لري. دوی د مینې تعصب دغه کار ته هڅوي، نو په دې ډول دوی ښه کني، چې د څو کاپرو پرځای له یوه کاپر سره معامله وکړي. که په نښه کې د خپلواکۍ مفهوم او پایلې یې شي درک شوي وای، تر هغه به یو عزت من تړون لاسلیک شوی وای. د هرڅه په نظر کې نیولو سره په کندهار کې برتانوي پوځ ټول مات شوی او محصور شوی او خلک هر چیرې د جهاد لپاره تیار وو. یواځې په کوهستان کې یو نیم لک

خاطرې: د يوې دورې لنډه

جنگيالي امر ته سترگي په لار وو. که دوی او نورو او داسي هم د کندهار غازيانو خپل قومونه سره يوځای کړي وای. برتانويان به اړ شوي وای، چي د افغانستان پوره خپلواکي ومنې.

خو افسوس او زر افسوس، د دوو تربرورانو ترمينځ سيالي او دښمني (امير عبدالرحمن او سردار محمد ايوب) دوی دومره سره ليري کړي وو، چي دوی انگریزانو ته د لا نږدې والي احساس کاوه حتی د سکه او ناسکه ورونو ترمينځ دومره مخالفت و، چي امير محمد يعقوب ويل: "خدای دي نه کړي چي زه د ايوب په رسته تخت ونيسم."

په ذمه کي وضع ورته وه، بلکي لا بده وه. دبيلگي په ډول برتانويانو له عبدالرحمن سره د مرستي په نامه محمد ايوب په کندهار کي وواهه. د ايوب عکس العمل دا و، چي تر لاس لاندي روحانيانو څخه وغواړي چي د هغه د تربرور په مقابل کي جهاد اعلام کړي. ددي مانا دا کيدله، چي هغه او د هغه پلويان نور نو مسلمانان نه دي. برتانويان د تل په شان ډير خوښ وو، چي له دغو دښمنيو او کينه ناکو رقابتونو نه گټه اوچته کړي.

په پای کي د يادولو وړ ده، چي د افغان قومونو سريله توب په اړه، چي انگریزان يي مات کړي وو، د امير عبدالرحمن انديښنه رښتيني وه. ددي لپاره چي هغوی لاندي کړي، هغه په عاجل ډول وسلو او پيسو ته اړه لرله. ذمي ته چي بيرته وگرځو، جنرال رابرتس ځيني پوځونه له لوازمو او يو شمير "عزتمنو" متحدو سردارانو سره پيښور ته واستول. بيانو په خپله يي د يوه غوره شوي پوځ په قوماندانه کندهار ته مارش وکړ، چي خپل محصور شوی پوځ له ماتيدلو نه وژغوري. د هغه بل مقصد دا و، چي کندهار د امير مامورانو ته وسپاري³⁵. رابرتس په مشکي کي په يوه سخت جنگ کي افغان قومونه، چي پخواني ايسار شوي عسکر هم ورسره يوځای شوي وو، مات کړل او سردار محمد ايوب او پوځ ته يي دغسي ضربه ورکړه، چي هرات ته په شا شو، بي له دي چي په لاري کي تم شي. رابرتس ته ددغه بريالي توب په وياړ د "کندهار رابرتس" لقب ورکړل شو.

په عين حال کي امير عبدالرحمن کابل ته ننوت او د شيرپور کندهاري ور يي خپل موقتي مرکز وگرځاوه. پلار مي ورته خان حاضر کړ او له هماغي ورځي نه د هغه مصاحب شو. هره ورځ به زه له ده سره دربار ته تللم او تر ماښام پوري به هلته پاتي کيدلم. په نتيجه کي زمور په ژوند طرز کي پوره بدلون راغی، له هغي ورځي نه چي امير ماته خاورين برک اس وبانښه له اسونو سره مي شوق تر دي حده پيدا شو، چي حتی په خوب کي به مي هم ليدل. ماته نوکران او ساتونکي هم راکړل شول، چي د دربار د سردارانو لپاره

ضروري وو. د پلار معاش مي څلور واري ډير شو او يو ښه کور زموږ په اختيار کي شو. دغو تجربو نه يواځي زما پوهه ډيره کړه، دپته يي هم وهڅولم، چي د ډيرو نويو چيآنجونو لپاره ځان تيار کړم.

په دي ډول زه د سورو لرونکيو مشرانو په قطار کي حساب شوم او د پنځوسو سورو ساتلو امتياز مي ترلاسه کړ. تاسي د ټولو هغو څيزونو تصور کولی شئ، چي زه يي بايد وکړم: پنځوس ځوان وړ سواره استخدام کړم، پنځوس پياوړي او روغ اسونه واخلم او هغو ته ضروري څيزونه لکه وسلي، جامي او نور برابر کړم. دلته بايد اعتراف وکړم، چي ددغو ټولو په زړه پورو چارو په څنگ کي د عربي ژبي صرف او نحو زده کول نه يواځي زړه بدوونکی وو، بلکي د زغم وړ هم نه و، په تيره چي زما د خپلي ژبي گرامر پوره له ياده وتلی و. څه وخت چي ما دغه ذهني قيډونه خپل معلم ته ويل، هغه به ځواب راکاوه چي له عربي گرامر نه پرته يو څوک حتی قرآن مجيد هم سم ويلی نه شي.

دمخه مي د ځينو افغانانو د سرايله توب موضوع، چي تينگه وه بيان کړه، چي په هغو کي سردران، خانان او روحانيان راځي. دوی په واقع کي ډير زړور شوي وو او امير عبدالرحمن يي تر خپل لاس لاندي (Protégé) کانه. د بيلگي په ډول ملا مشك عالم، چي به کله دربار ته، ته مريدان به يي له کور نه تر شيرپور پوري د سرک په دواړو غاړو کي دريدل. بل مشر محمد جان له ورته قدرت نه بهره من شو. امير دغي نتيجي ته ورسيد، چي د هغو د له مينځه وړلو لپاره يوي اغيزناکي نظامي قوي او پاڅه سياست ته اړينه ده. د يو خو مياشتو په بهير کي يي دري دغسي کنډکونه، چي هر يوه يي اته سوه کسه لړل، تنظيم او په عصري وسلو سمبال کړل³⁶. دی د خپل لومړي حرکت لپاره اماده و. يوه ورځ چي دواړه مشران په دربار کي وو، د مخکي تجويز شوي پلان له مخي يي دواړه احاطه او بي وسلي کړل. دواړه يي بندي کړل او محمدجان يي په هاغه ورځ شمال ته واستاوه او چيرته په لار کي له مينځه يووړل شو. ملا مشك عالم بيا په کور کي بندي شو³⁷.

د امير عبدالرحمن د واکمنۍ لومړی کال

لومړی څيز چې په ياد راځي هغه د امير عبدالرحمن واده دی، د هغه له ترلي بي بي حليمې سره. د واده جشن د رواج له مخې نيول شوی و. د ورا په ورځ ناوي د امير هستوکنځي ته وړل کېدله. هغه په دغسې بڼکلي او انځور شوي ډوله کې ناسته وه، چې څو کسانو په اوږو وړله. په ډوله پسي په ساکونو چپه نونه (Jappans) وړل کېدل، چې د وري ډوله په شان د يوه او يا دوه کسانو لپاره و. سرداران او خانان په يو شمير پيلانو باندي سواره روان وو، د ډوله تر مخه د موزيک ډلي او پلټونو نه روان وو. دوی به په خاصو گامونو سره مارش کاوه او په هر سل فوټه فاصله کې به يې په ټوپکو سره ډزي کولې. د اشرافو زامن، زما په گډون، پاچايي غلام بچه گانو او نورو ځوانانو د ناوي په مخ کې د پريت په حال کې د خپلو وسلو او اسونو ننداره جوړوله.

زه د خوبښه دوه نور جشنونه هم په ياد لرم، چې زموږ په کور کې ونيول شول. يو يې د واده او بل يې د يادوني لپاره و. د واده جشن زما د خور و، چې له يوه سدوزي ويزر زوی سره واده شوه. د شاده دغه ځلانده پيښه د امير په غوښتنه او د ستور و، چې ټول لگښت يې هغه په غاړه اخیستی و. زموږ کور د يوې اونۍ لپاره د خوبښه او سات تيره په جنت بدل شوی و.

د يادوني غونډه زما د نيا بي بي هوا لپاره وه، چې په کندهار کې مړه شوي وه. امير د غم لرلي کورنۍ د غري په شان پکې گډون وکړ. بي بي هوا د يوې نوميالۍ او درني ميرمن په شان په کندهار کې ډير اوږد عمر تير کړی و. په ميان جوی کې يې چې د ارغنداو د سين په خولي کې يې چې د بڼې هوا په لرلو سره يو په زړه پوري کلی دی، ځمکه، باغونه او لوی کور لاره. داسې پيښه شوي وه، چې عبدالرحمن پخوا له دې چې په روسيه کې مهاجر شي، د هغه زوی او بڼه په کندهار کې د امير شير علي په امر تر سختې څارني لاندې نيول شوي وو. سره له دې هم بي بي هوا هغوی په منظم ډول ليدل او هر ډول مرسته يې ورسره کوله. څنگه چې هغه د سردار رحمدل ميرمن وه او هغه د امير شير علي تره و، هغه کوم اعتراض ونه کړ. د هغه بر عکس هغه هر وخت د هغه د احساساتو قدر کاوه.

د عبدالرحمن بله بڼه په روسي ترکستان کې پاتې شوي وه، چې د هغې سيمي د کوم نامتو مشر لور وه. هغه چې د "مير لور" په نامه ياديدله، بي اولاده وه. نو يې له خپلو په نامه شويو نجونو څخه يوه چې د هغې کلنيزه وينځه وه، امير ته وړاندې کړه. له دغه پيوستون څخه دوه زامن پيدا شول.

امير يو حبيب الله) چي له هغه وروسته په 1901 کي امير شو (او بل نصرالله ونوماوه)^{37 الف}. امير پخوا له دي چي کندهار ته لښکر وباسي، کابل ته يي د خپلي کورنۍ د اورلو ترتيب ونيوه. څنگه چي د امير شير علي د پلان له مخي د شيرپور د چاونه تکميلول پيرو پيسو او وخت ته اړه لرله امير فيصله وکړه، چي يو ډيره بڼکلي، بڼه ساتل کيدونکي او ډيره ساده مانه ودانه کړي او د "ارک" نوم پري کښيږدي.

کندهار ته لښکر ايستل

په عين حال کي په هرات کي سردار محمد ايوب د واك کتلو لپاره د پلان په جوړولو بوخت شو. د رپوتونو له مخي دی له يوه لوی پوځ سره د کندهار پر لور روان شو. وروسته د امير عبدالرحمن پوځ په گرشک کي مات او د غلزيو کلات ته په شا شو. په پای کي کندهار هم د سردار ايوب په لاس ورغی. امير سخت تکان وخوړ. په يوي اونه کي يي خپل لښکر راټول کړ او کندهار ته په بيره روان شو. د هغه پوځ له 25000 پخو جنگياليو نه جوړ وو. د هغه دري قومندانان په تصادفي ډول غلام حيدر نوميدل، چي هر يوي بيا د خپل قوم په نامه يادیده لکه توخي اورکزی او څرخي)³⁸. څرخي د سرښندنې، زوروتيا او هوښيارۍ له امله گام په گام پرمخ تللی او سپاه سالار شوی و.

امير غوښتل چي څومره زر کيدلی شي کلات ته ځان ورسوي، چي په خپل مات شوي پوځ باندي د بلي حملي مخه ونيسي. که په دغه کار کي بيرته پاتې شوی وای، د برياليتوب چانس به يي ډير لږ شوی وای. له بڼه مرغه سردار محمد ايوب د کندهار له نيولو نه وروسته او ملگرو يي په څښلو او سات تيري کولو پيل وکړ. هغه يوه ورځ په غزني کي تيره کړه. څنگه چي ما د هغه د سترتوب، کلتور، شتمنه او بڼکلا په هکله ډير څه لوستلي وو، زه په ژور ډول ناهیلی شوم. هغه څه چي ما وليدل زيارتونه او کنډوالي دي. غزني په واقع کي د يوي غونډۍ د پاسه او تر هغي نور هم د پاسه يوه ټينگه کلا وه، چي د جنگي حصار فکر پري کيږي. مور په ښار کي له ننوتلو نه ډډه وکړه، که څه هم مايي د ليدلو تلو سه لرله، ځکه چي ما هلته د لومړي ځل لپاره سترگي غړولي وي.

امير وکولی شول، چي په يوي اونه کي کلات ته ورسويږي. زمور د ورتلو ورځ رخصتي وه، امير د دري ورځو د تم کيدو امر وکړ، ددي لپاره چي پوځ ارام وکړي او مات شوی پوځ پياوړی شي. امير پخوا له دي چي له کابل نه حرکت وکړي، خپل يو قومندان سردار عبدالقدوس يي مامور کړی و، چي له هزاره جات نه په هرات حمله وکړي. مقصد دا و، چي سردار محمد ايوب د ماتيدو په حال کي د بيرته تاللو

خاطرې: د يوې دورې لنډ

خای نه محروم وي. سردار عبدالقدوس په لار کې د امیر له خوا ډیر خلک او د هغو لویان و هڅول، چې ورسره یوځای شي. هرات یې له سخته نه ونیول شو.

امیر عبدالرحمن د زمري په شان چې خپل بنکار ته نږدې کېږي، په دریو ورځو کې او په غور او فکر سره کندهار ته ورسیدل، چې خپل وپروونکی حضور څرګند کړي. له بلې خوا نه د نه غبرګون په بنوولو سره هغه په دې فکر شو، چې ایوب دفاعي حال غوره کړی دی. هغه سمدلاسه یو نظامي پریت ونيوه، چې د هرات د نیولو جشن ونیسي. دغه جشن او دغه کار ایوب په تعجب کې کړ³⁹. د امیر مقصد دا و، چې د خپل رقیب معنویات خراب کړي او د خپل نوي ترلاسه شوي قدرت ننداره جوړه کړي.

پوځ په نیمه شپه کې د بنار په مخامخ غونډیو کې خای پرځای شوی و. امیر په خپلې خیمې کې چې قومندانان یې شاوخوا ولاړ وو، د دوو شمعو په رڼا کې د جنګ پلان وایست. زما د سورو معنویات لور و، ما د جنګ له خطر نه اندېښنه نه لرله. زما ټول فکر دېته متوجه و، چې زه به په جنګ کې څنګه تیارز وکړم، چې د امیر توجه جلب شي؟ زما ډیر خوبونه د نشتو په اړه وو، چې په هغو کې زما اس تر ټولو دمخه وي.

بل سهار د وخته چې د لمر روښانه کوونکي لومړه وړانګې د غرونو په څوکو کې وځلیدلې، زموږ ټوپونو ډزي وکړې او بیا پرېټونه او مارشونه پیل شول. مقصد دا و، چې د ایوب توجه ختیځې خوا ته واړوله شي او موږ له لویديځې خوا نه یرغل وکړو، چېرته چې زموږ ټولي لښکري په واقع کې ورو ورو ټولي شوي وي. مقابل لوري ته وخت له وخت نه تیر و، چې خپل پوځونه په اغیزناک ډول له سره خای پرځای کړي. د دواړو خواوو د مخکینیو واحدونو ترمینځ نشتي پیل شوي. د جګړې لاندینی بیان زما د خپلو لیدنو کتنو له مخې دی.

کندهار زموږ په شي خوا کې و، مخامخ مو د نکار غونډه د دیوال ډولي غونډه په خیر ولاړه وه، چې د سر په اخره کې یې د نیمروز نامتو بنار (چې اوس زور بنار نومېږي) پروت و. له ډډې نه یې چې باغونه او پتي غځیدلې وو، زموږ په کیني خوا کې پراته وو. د سردار ایوب سواره کنډکونه چې ټول شمیر به یې دوه زره وو، په ډډو کې زموږ د قرارگاه او کیني خوا باندي د حملې کولو لپاره خای پرځای شوي وو. سردار او ملګرو یې د زاړه بنار د تینګ حصار د کنډوالو ترمینځ سباناری کاوه. کندهار په ټولیز ډول د یوې جنګي کلا بڼه غوره کړې وه او د ارتباط محفوظې لارې جوړې شوي وي.

د امیر د خپلې شخصي قوماندانه لاندې دري کنډکونه او

خاطرې: د يوې دورې لنډ

خاص ساتونکي وو، چې په سرو واسکتونو، سپينو پرتگونو سره د خاتول میدان ته ورته وو. دوی زموږ کينې خواته د باغونو او خندقو تر شا ځای پر ځای شوي وو. سورو لرونکيو لويانو دغسي موقع نيولي وه، چې کولی يې شول هري خوا ته يې چې زړه وشي، ورشي. د امير مقصد دا و، چې کندهار گوښه کړي او په پرله پسې حملو سره يې محصور کړي. داسې ښکارېده، چې دی د جنگ پوره کنترول په لاس کې لري. په داسې حال کې چې په خپل نصواري رنگ اس سپور و او د گوليو د بارانونو پروا يې نه کوله، دی هر چيري حاضر و او خپل پوځ يې ځای پر ځای کاوه او لا پياوړی کاوه. يو وخت مې وليد، چې يوه وړان شوي توپ ته منډه کوي، چې د ترميم کولو او امتحان کولو څارنه يې په خپله وکړي.

د هغه پر خلاف ايوب په داسې حال کې چې پوځونو يې له زاره ښار نه دفاع کوله، لا هم په سبانه بوخت و. د کندهار رضاکاران له لونگونو، چاکوگانو او ډنډو سره د خپلو ملايانو او طالبانو په ټينگار د جهاد لپاره سره توليدل. دوه مهم ملايان چې خلکو ته د اعتبار وړ وو، د ايوب له خوا اړ شوي وو چې فتوا ورکړي، چې له امير سره جنگ کول لکه د کاپرو سره چې جنگ وي. کندهاريان چې يې فکر کاوه د جنت وروڼه يې پرمخ خلاص دي، د گوليو او ډزو د بارانونو په مقابل کې په بېره روان وو.

زه له يوې عجيبې صحنې سره مخ شوم، زموږ پر وړاندې له توپچيو سره يوه ډله توپونه وو، بي له دي چې له ملايانو او طالبانو نه پرته بل څوک ورسره وي او دوی چيغي وهلي چې "ياچار يار! دا جهاد دی، دا د کاپرو پر ضد جهاد دی." له بلې خوا د هغوی ملاتړ سواره بيل شوي وو، چې د خپل حرص له کبله زموږ کيمپ چور کړي.

د جنگ صحنه ناڅاپه بدله شوه، له مقابلي خوا د توپونو او از غلی شو. وروسته چې زور ښار زموږ له خوا پرلپسې او په ټينگه وويشتل شي، سردار محمد ايوب د ترصد د برج له سر نه خپله پياله په ځمکه وهله، په خپل اس باندي يې توپ کړ او وټينتيد او په سختو لارو ايران ته لاړ⁴⁰. کندهار تسليم شو، امير عبدالرحمن پوره بريالی او په ټول هيواد باندي يې حکم جاري شو.

زما پلار د امير د مصاحبانو د مهم غړي په توگه کوښښ وکړ، چې څومره کولی شي کندهاريان وژغوري. موږ هم چې صحنې ته ورسيدلو، د هغه په پله روان شو. موږ د امير له حکم سره سره چې په جنگ کې گډ شوي ټول کسان بايد ووژل شي، اټکل دوه سوه کسان له وژل کيدلو نه وژغورل. امير پلار ته د درناوي له لامله زموږ کوښښونه وزغمل، خو په زړه کې يې واچوله.

د مرو او ټپي شويو ټپو جسدونو د چمنونو، باغونو او د

خاطري: د يوې دورې لنډه

پاکو میرو د نینستو ځایونه د ذبح په ډگر بدل کړي وو. امیر په داسې حال کې چې په یوې صفې ناست وو او قوماندانان او مهم سرداران یې شاوخوا ولاړ وو، د خپل پوځ د تگ ننداره وکړه. همدا چې پریت پای ته ورسید، هر یوه خپلې خیمې ته مخه وکړه. ما خپلې خیمې ته په رسیدلو سره حس کړه، چې ډیر سترې شوی وم او همدا چې خپله بستره مې ولیدله، هغه څه مې چې کولی شوه دا و چې ملاوستني او توپک ایسته وغورځوم او په بستره باندي اوږد وغځیرم.

زه تر سهاره پوري په درانده خوب ویده وم او سهار د لمانځه لپاره پاڅیدم. پلار غوښتل چې میان جوی ته ولاړ شم، چې خپل کور له تالاکرو او سرتیرو نه وژغورم. امیر څرگنده کړي وه، چې سرتیري کولی شي کندهار (په یوې شپې او ورځې کې) تر شپږ کیلومترې پوري چور کړي. دا یواځې د انعام لپاره نه و، بلکې د مغلوبو د جزا لپاره هم و، چې د ملایانو په هڅوني سره یې په جنگ لاس پوري کړی وو. ما ځان ناتوانه او بی حرکت حس کاوه، له خپلو نورو ملگرو سره چې پینځه یې وژل شوي یا تپي شوي وو، مور د میان جوی په لور روان شوو. په لار کې مو د خلکو له چیغو او وایلاو د سرتیرو له چور نه پرته نور څه نه لیدل، خو دوی له دینه منع شوي وو، چې وژل وکړي یا پتي او باغونه له حد نه ډیر چور کړي.

مور د ارواښادي مور واره انگر ته ورسیدلو، دنننی انگر یې له دوو باغونو سره د شخصي هستوګنځي لپاره و. دا په معمول ډول د اوږي کور و او کوټي، حمام، پلخنځی او نور څه یې لرل. سرتیرو هغه د څلورم ځل لپاره تالا کړی و. ټوله کورنه د پلار د هرکلي لپاره سترګي په لار وه، زما ناسکه وروڼه گل محمد او خالق او د هغوی مور هلته وو. وروسته له اوږده بیلتون نه چې څه روغېر کول، افسوس خورل، ژړل او خندل چې هلته نه وو. دغه خاوري لیکونکی که څه هم په اصل کې د کندهار دی او د خپل وروکتوب دوه لومړي کلونه یې هلته تیر کړي وو، دا په غم لړلی حال و چې د لومړي ځل لپاره یې خپل وطن، مور، وریندار او ورپروڼه ولیدل. په خاص ډول د خالق ورور لیدل، چې هغه یو خور ملگری هم و، د هغه له سترګو نه یې اوبنګي و بهولي.

مور په کور کې ناست وو او چای مو لا خلاص کړی نه و، چې د جنرال فراموز د راتګ مو واوریدل. څنگه چې هغه له پلار سره خاص اخلاص او ټینګه ملګرتیا لرله، مور داسې ګڼله چې هغه ددې لپاره راغلی، چې له مور سره ورځ تیره کړي او د کباب، چلاو او شیرچای مزه وڅکي. مور چې ننوتلو، فراموز او ورسره یو څو نورو منصبدارانو ملګرو یې قدم واهه. په منډه یې پلار، زه او خالق په غیږ کې ونیولو او په داسې حال کې، چې پلار ته یې کتل، وویل چې "محترم

خاطرې: د يوې دورې لنډ

سردار صاحب! د ملگرتيا لپار دا نه ده، چي ته دلته له مور نه پرته ميله او مزه وري. پردي سربيره دا يوه مناسبه ورځ هم نه ده، ځکه چي پاچا دربار خلاص کړی او هر يو ورته ورځي او مبارکي وايي."

پلار په ځواب کي وويل، چي "له معلوماتو نه دي مننه، خو زه دلته راغلم چي کور مي له تالاکرو نه وژغورم، ما هيڅ فکر نه کاوه چي نن به دربار وي، خو راکه چي پخوا له دي چي هلته لاړ شو، يوه پيال چای وڅښو."

يو څه وخت وروسته مور په اسونو سپاره د کندهار په لور وخوځيدلو. د عادت له مخي ماد ويالو او خندقو له پاسه خپل اس ځغلوه او خيزونه وهل، چي په دغه وخت کي زما مصاحب ورسيد او راته يي کړه چي "څنگه دي زره دی، هغسي خيز وهه، خيز وهه. ويريرم چي دا به دي وروسته ځغستا وي. شاوخوا دي وگوره." ما وليدل چي د سورو ډلي مور نه چارپيري او جنرال فراموز له مور نه ليري کيري. د هغو له وضع نه ښکاريد، چي مور معزول شوي يو او دوی زمور د نيولو اراده لري. همدا چي د امير هستوکنځي ته ورسيدو، گومان مو په يقين بدل شو. همدا چي مور پلي شو، پاچايي سرتيرو زمور سريو او اسونو ته منډه کړه. د امير خيمه له افسرانو، خانانو او سردارانو نه ډکه وه. امير زما له پلار نه وغوښتل، چي مخي ته يي کيني. په داسي حال کي چي يو ليک يي ورښوده (چي بي له شکه د ايوب په پلوي و) ويي پوښته چي "دا ستا ليک دی؟".

پلار ليک ولوست او په ځواب کي يي وويل چي "نه، دا زما ليک نه دی." "ته څنگه له دينه انگار کوي؟" بل څوک په دغه ډول ليکل کوی شي؟؟⁴¹ زه نه پوهيرم، چي بل څوک به دغسي ليکنه وکړي، خو په دي پوهيرم چي دا زما ليکنه نه ده او دغه حقيقت دی. "په دغه وخت کي د کوهستان يوه خان د پلار هغه ليک له جب نه وايست، چي څو ورځي دمخه يي وراستولی و. "راځئ وگورو که دغه دوه ليکونه سره ورته وي." يو درجن نورو ملگرو هم هغه ليکونه وړاندي کړل، چي پلار په دغو نردي وختو کي وراستولي وو. ما هم د پلار په قلم يو څو شعرونه وړاندي کړل، چي ټول يي وويني. هغه يو شان نه وو.

امير لومړی کس و، چي وغريد. "گوره دغه ليکونه سره ورته نه دي. داسي ښکاري چي ته په هر ډول وغواړي ليکلی شي. پلار مي وويل چي "دا يوه پلمه ده، ته په زره کي څه اصلاحات لري، چي پخوا دي له ما سره پري خبري کړي وي. اوس چي غواړي پلي يي کړي، شرع يي له ما نه کوي." "زه

خاطري: د يوي دورې لنډه

له دينه پرته بل هيڅ په زړه كې نه لرم، چي ته بايد د حج ادا كولو لپاره مكې ته ولاړ شي." "دا به ستا ډيره مهرباني وي چي له ما سره يې كوي." تحقيق پاى ته ورسيد او امير خپل د دربار آمر باى محمد ته امر وكړ، چي تر تبعيدلو پوري مور بندي وساتي. له دغي دقيقې نه وروسته زمور نه پاى ته رسيدونكي نيكمر غي په سختي بدمرغي واوښته.

د دوزخ او د هغه د ساتونکيو يوه منظره

هو، بي له مبالغې نه مور د دوزخ د ساتونکيو له نمونو سره چې په مبارک قرآن او نورو کي يې ذکر شوی، مخامخ شو. د امر مطابق مور د دربار په هغه مامور پسي روان شولو، چې يو ناشولته، ناوړی، بيسواده، جلاد ډوله ازبک و. له مخ نه يې د بي رحمۍ او ناوړي چلند نشي ښکاريدلي، د بن آخر ته يې ورسولو چې هلته د هغه او دنورو نوکرو د اوسيدلو لپاره خيمي قطار ولاړي وي. هغو ته نږدې يوه لويه خيمه وهل شوي وه، چې له هغې نه د بندي خاني کار اخيستل کيده، خو نور بنديان چې په غارو او پښو کي يې زولني وي، د يو څو رژيدونکيو پلو د پاسه په نيم لوڅي حال کي ناست وو.

مور چې په خيمه کي دننه شوو راته امر وشو، چې په هغه گلم باندي کينو چې پکي خور و. صاحب په داسي حال کي، چې په يوه کتکي باندي ناست و، په دوو شډلو او ربر ورکوونکيو نوکرو باندي غږ کړ، چې "جامي يې وباسي، نور نو هغه ته اړه نه شته." هغو د پلار په لور منډه کړه، چې قيمتي، طلاکاري شوی شال او بالاپوش يې وباسي. پلار په سوچه کندهاري او محمدزي ډوله غضب سره هغوی وايستل او وويل چې "دوی ته نه شايي زما جامي وباسي. که حاجب صاحب جامو ته اړ وي، زه به يې په خپله وباسم." د جامو په ايستلو يې پيل وکړ او خپل قيمتي کالي يې ور غوزار کړل: بالاپوش، يو ډير ښکلی واسکت او د سراو ملا خامک دوزي شوي ډيري ښکلي پته گاني، چې د هغه حرص يې پارولی. څنگه چې زمور جامي گرانې نه وي، هغه مور ته توجه ونه کړه، خو هغو زما ملاوستتې، توره، توپانچه، بوتان او څرېدلي چاره يا خنجر، د شعرونو يوه وره کتابچه چې په ښکلي خط ليکل شوي وو او يو وظيفات چې مور مي زما په غاړه کي اچولي و، رانه واخيستل.

په لږ وخت کي دوی زما د پلار له نوکرو څخه يو له کاليو او نورو څيزونو سره رادننه کړ، ټول څه يې ترينه په زور خپل کړل او هغه يې له بن نه وشاړه. په لمر پريوتو سره دغه خيمي ډاروونکي او دوزخ ته ورته منظرې وي. يوه ژوره تياره راخوره شوه، د بندي خاني مخي ته اور بلېده، سربيره پردې چې شاوخوا يې يو څه روښانه کړ، له هغه نه يو گن تريخ لوگی وته، چې بندي خانه او زمور سترگي يې ډکي کړي او په دغي ناڅاپي غميزي يې زمور اوښکي د درد له ژړا سره گډي کړي.

بای محمد دوه کړه وروسته له امير نه راغی او په خپل کتکي باندي کيناست، چې ددغي پريکړي اعلام وکړي: "لومړی دا چې تر هغو چې د محترم غلام محمد طرزي او زامنو د سفر ترتيب نيول کيږي، دوی به د حاجب تر

خاطري: د يوې دورې لنډ

څارني لاندې وي. دويم، سردار ته به هر څاڅت او ماښام له پاچايي پخلنځي نه دوه غوري پلاو له قورمي سره رسيزي. دريم، سردار له دينه منع دی، چي له باندي سره اړيکي ټينگ کړي، خو له کور نه به يې دغسي څيزونه لکه ډوډه او جامي ورسيزي. ده ته دا د پاچا حکم دی، ورته دعا کوه.

پلار: "مور به هيڅ داسي نه کړو، دعا بايد په خپله وشي او له زړه نه راوځي." باي کړه چي "ته دا څيزونه په خپله پوهيږي، زه نه پوهيږم." هغه نو بيا امر وکړ، چي ډکروال دي حاضر شي. دوه نوکران په خيمه رانوتل او له نيم درجن زنځير شويو بنديانو نه يې هغه ونيوه، چي له ځان نه يې شال راتاو کړی او پريشانه وړی و. هغه يې لاس نيولی په کښولو سره حاجب ته بوته.

"ډکرواله! راځه حقيقت وايه، ولي ځان او مور ربروي. د ايوب د يوه نردي مصاحب په شان ته بايد په دي پوه شي چي دغه ليکونه چا استولي وو؟" بيچاره ډکروال چي لنډ قدی هراتی و، په خپلي خاصي لهجي سره وويل چي "محترم حاجب صاحب! په ټول احترام سره ته له پرون راهيسي له مانه همدغه پوښتنه کوي، تا پرون سل واره په بندي سره وهلی يم، د يوه عسکر په توگه زما کار د بيرون و، دغه خوار روح به څنگه په هغه څيز خبر شي، چي دننه پيښيدل؟"

حاجب په خپل خاص ازبکي قار سره ريرديده (وايي چي صد رحم ازبک، بک قهر افغان). "ته که حقيقت نه وايي، تاته به وښييم چي حقيقت څه څيز دی." هغه يوه نوکر ته اشاره وکړه، چي د ډکروال د پښي پونده تر يوه نيمايي شوي ميوکي پوري وتري. نوکر يوه پانه ننويستله او په داسي حال کي، چي ميوکي يې نيولی و، نورو هدايتو ته منتظر ودريد. زه نو اوس پوره پوه شوم، چي له پاني نه د کړولو د يوې وسيلي په توگه څنگه کار اخيستل کيږي؟

پلار ددي لپاره، چي دغه غم لرلي صحنه يې ونه ځوروي، د خوب په ستره بستره کي پريوت او په داسي حال کي، چي خپلي سترگي يې په لنکوټي سره پټي کړي وي، ویده شو خو ما او خالق په ناطقه سره انتظار کاوه، چي نور به څه پيښيږي.

"ووايه! وبه يې وايي يا به يې ونه وايي؟" "صاحبه! زه څه ووايم؟ څنگه د يوه څيز په اړه څه ووايم، چي پري خبر نه يم؟" "اوه! ته لعنتي کاپر، ته هيڅ په درد نه خوري." بيا نو هغه په نوکر باندي امر وکړ، چي ميوکي ته تگ ورکړي. بيچاره ډکروال چيغې کړي: "د خدای لپاره و الله که راته معلوم وي." ناري يې سر کړي، دغه سخت زري سري په دغومره قوت سره تگ ورکړ، چي د بندي له گوتو نه ويني وبهيدي. په زړه سوځوونکي چيغې سره به يې هوشه شو، نوکر پښه ور خلاصه کړه چي بيرته په هوش راشي.

خاطرې: د يوې دورې لنډ

بيا نو د يوه ميرزا وار راغی، چي دغه بدبخت هم د هرات او د ايوب د حساب د دفتر غړی و. هغه چيغې کړي، چي "د خدای لپاره زه نور دغه پانه زغملی نه شم، لاسونه او پښي مي شل شوي دي." لعنتي حاجب په غضب سره چيغې کړي، چي "غم مه کوه، زه به ستا ښکلي لاسونه او پښي تپي نه کړم، نن شپه د سرو تيلو وار دی، د سرو تيلو!" خوارکی محاسب په داسي حال کي، چي زاري او عذري کاه، د دوو نوکرو له خوا په زور يووړل شو. يو څو شيبې وروسته دوی يو څه تيل په يوه لوبښي کي واچول او په منقل باندي يي کښتود. په ليدلو سره يي بيچاره بندي زاره پيل کړي: "حاجب صاحب! زه به زر ځله خپل ځان له تانه قربان کړم، زه يي زغملی نه شم، سمدلاسه مي ووژنه." "ميرزا صاحب! موضوع ستا په لاس کي ده، راته ووايه چي يو نيم لک ورکي شوي روپه چيري دي؟" "دغه او هغه کاپر حقيقت هيڅ نه وايي، شايي لوڅه کړئ." هغه جارو په تيلو کي تخته کړه او يو څاڅکی يي پريښود، چي په ملايي ولويږي. ميرزا په ساه نيولي اواز وستمیده "مهربانه خدایه!" او بي هوشه شو.

اوس نو د درييم بندي وار و. "قوماندانه! رادمخه ښه." حاجب په پوچو ويلو شروع وکړه. يو دنگ ځوان او د خوښي طبع خاوند په وقار سره جک شو، په داسي حال کي چي د زولنو څوکه يي نيولي وه، د هغو د کړپ او کړوپ په مينځ کي رابښکاره شو. "قوماندان صاحب! راکه حقيقت ووايه، ځله مور او ځان ربروي. ووايه چي چاله کابل نه ايوب ته ليکونه استولي وو؟" د قوماندان قواري او کړو شودله چي د درني کورنه سړی دی او دا اول ځل دی، چي له تحقيق او کړاو سره مخ کيږي.

"زه د ايوب نږدي مصاحب نه وم، زه به د ورځي يو ځل دربار ته تللم، کله به مي سلام وکړ او ستون به شوم. په نورو وختو کي به مي د څاشت ډوډه خورله او بيا به رخصتيدلم. څنگه به له دغسي شخصي موضوع گانو نه خبريدلی شوم؟ که ته زما په خبرو باور نه کوي هر ښه مسلمان وپوښته. زه په دي پوهيږم، چي ته به د نورو په شان ما هم وکړوي. څنگه چي زه د قين او پاني تاب نه لرم، ځان به ووژنم. ښه به دا وي چي ته ماته هغه سړی وښيي، چي غواري ته يي تورن کړي او زه به د هغه نوم درکړم او خپله ازادي به وگتم." "له هزاره حسن علي نه يو ليک رارسيدلی دی." "دا لومړی ځل دی، چي ته د هغه نوم اخلي. څنگه غواري چي ځواب درکړم؟ هو، يانه؟" حاجب په تعجب کي شو، هيچاني او گډوډ شو، په خپلو سړيو باندي يي غږ وکړ چي "دغه سړی ډير سپين سترگی دی، دا به ټوله ورځ او زمونږ د کړولو د ټولو وسيلو استعمال ونيسي، چي دی د بلبلې په شان په خبرو راوستل شي. ته بدکاره انسانه! ځله،

خاطرې: د يوې دورې لنډ

بڼه ويده بڼه، د سبا لپاره تيار اوسه." دا د باي محمد د بي رحمه او كرولو د ډرامې وروسته پرده وه، چې له هغه وروسته جك شو او لاړ. د دوزخ د تيلو بوى ناك سور رنگه دود ورو ورو لږيده، د دوزخ ساتونكي خپلو خيمو ته ستنيدل، سرتيري له نيغو نيزو سره خوريدل. د سوخول شوي پوتكي د مخ د وينتو مردار بوى چې له خپه كوونكيو او تينگو زاريو سره گډيدل، زما احساسونه يې دري وري كړل، تر دې حده چې له خوب نه يې محروم كړم او له سترگو نه يې راته ترخي اوښكي وبهولي. مور نه پوهيږو چې د حاجب دغه كره ددې لپاره وو، چې مور وډار كړي يا د كوم بل مقصد لپاره؟ كيدلى شول چې هغه په كومي بلي خيمي كې شوي واى.

دغه وپروونكي او د بيخوبه شپه پاى ته ورسیده، په سبا يې حاجب راښكاره شو چې ووايي "توله اوږده شپه مې كار وكړ، چې د تاسو لپاره ددغه بڼ په تهاوي كې يوه كوته پيدا كړم. تاسې به هلته بڼه ارام اوسئ، جك شئ چې خو." دغه كوته نمجنه وه او يو خو توتي گلمونه پكې غوريډلي وو. د پلار لپاره مې له بستري سره يو كټ او زما او زما د ورو لپاره دوه توشكي، دوه بالبنټونه او دوه خپرنكي كمپلې پرتي وي. د اوبو يو صراحي او يوه مسي كاسه هم زمور لپاره هلته ليدل كيدل. په مثبت خوا كې يو خه كورنه غذا، ميوي او نور خه له كور نه استول كيدل.

كوم څيز چې زه يې وساتلم او د بندي توب كړ او يې راته كم كړ، هغه زمور د تبعيد او د پلار لپاره د حج د ترتيب نيولو هيله وه. دا به په ما كې د سفر لپاره يوه ژوره علاقمني وتخنوي او شي هيلي او خيالونه به مې روښانه كړي. حاجب به مې هره ورځ پوښته چې "دوى به څه وخت مور حج ته واستوي؟" هغه به ويل چې "غم انديښنه مه كوه، هغه به زر وشي."

د امير سرتيرو دوه ورځي وروسته د هيلي پر خلاف زمور وروڼه گل محمد او شير محمد ونيول او زمور بندي خاني ته يې راوستل. پلار چې ورسره خپه و، په دې چې هغوى په ظاهر كې په يوې حساسي شيبې كې هغه پري ايښى وو، ورسره په بي ميلي سره روغبر وكړ. خالق او زه ډير خوبش شوو چې دلته به يې ولرو، كه څه هم په بندي توب يې خپه وو. مور يواځې سره وروڼه نه وو، بڼه ملگري هم وو.

كه زه ټول هغه څه بيان كړم، چې هره ورځ پېښيدل، هغه به پاى ونه لري. په لنډ ډول زمور بندي توب دري مياشتي اوږد شو. مور څلور ځلي حركت وكړ او د حاجب بنديان مخ په ډيريډو وو. اوسنه بندي خانه يو رارو (كاريدور) و، چې په هري خوا كې يې برنده وه. پلار او مور څلور ورونو يورارو په كډه لاره او نور يې د نورو سردارانو او خانانو لپاره وو،

خاطرې: د يوې دورې لنډه

چې په هغو کې د سردار شير علي ورونه او د هغو يو تربيور (انور) هم و، چې تپي شوی و. درارو په غولي باندي يو عجب او نوم بدی شخص هم پروت و. عجب په دي چې شکل او ځان يې ډير وپروونکی و، اوږد قد يې لاره، له اوږدو غړيو سره، ريره يې د ژړا ولي د ځانگو په شان په غير منظم ډول د هغه د سترگو له کونجونو نه لاندي څریدله او بيا د يوه بوتې په څير تر نامه يې رسيدله. سترگي يې چې نيمايي يې په وړيځو سره پتي وي، د يوه وحشي ځناور د سترگو په څير ځليدلي. د پريزي خمتايو لنډ کميس يې په ځان او دومره څيرن و، چې په سخته سره يې د توتي تميز کيده. خلاص او بي تنه کريوان يې د هغه د سينې او ريري د ويشتانو يو مخلوط بڼوده، چې له قد سره يې سيالي کوله او د لينکيو او ليچو ويشتانو يې د وزې ويشتان شرمول. له سر نه تر پوندو پوري يې ځان د پسه په خام اوږده پوستين پوښلی و. له غاړې نه يې دغسي زنجير راتاو و، چې ان تر بجاکو يې رسیده، چې شايد شپږ کيلوگرامه وزن يې درلوده. له مورن پنځو نه پرته ټول بنديان زنجير او غراب وو.

دغه سړی سډو نومیده، چې د يوه بل بدنامه داره مار د دو ملگری و. دغو دواړو او د دوی په شان نورو د لته بند په هسکو او شاوخوا درو کې لاروي شکول، په کاروانونو باندي يې بريدونه کول او خاروي او پيسي يې ترينه خپلولي، سړي يې ترينه وژل او د هغو واړه او بنځی به يې خرڅولي. امير پخوا له دي چې کابل ته ستون شي، د کابل قوماندن [پروانه خان] ته امر کړی و، چې دغه ياغيان له مينځه يوسي⁴². د قوماندان عسکرو او سورو دغه سيمه احاطه کړه او د سډو او د دو په کډون يې ډير داره ماران ونيول او امير ته يې د سوغات په توگه وليږل.

د تياري په خوریدلو سره به له خاص احتياط نه کار اخيستل کیده. باي محمد به بنديان د غولي د پاسه سره وتړل او قلف کړل او کلي به يې په خپل جيب کې واچوله او لار به. دغه کار بنديان په کړاو او بيخوبه کول. پلار چې په نسبي ډول يو څه امتياز لاره، د بنديانو په دفاع کې يې له حاجب سره په پرله پسي ډول دليل وايه. "دا چې هغوی په زنجیرونو کې دي او دلته يواځې يو وړ دی، چې دولس سرتيري يې تر شا ولاړ دي، ته ولي هغوی له خوب او ارامتيا نه محرومي؟ په داسې حال کې چې د هغو پرار ناشونی دی." "دا زما کار دی او ته حق نه لري، چې زما په چارو کې گوتي ووهي."

پلار په بيره صراحي ته لاس کړ او د حاجب په لور يې په قوت سره گوزار کړ. که يې ځان گوښه کړی نه وای، نيغ به يې په سر لگيدلی او د سر کوپړه به يې ورماته کړي وای. د هغه په ځای يې په سينه ولگيد او ډير يې ودرداوه. هغه نيغ

خاطرې: د يوې دورې لنډ

امير ته د شكايته لپاره لار، امير څه ونه ويل، يواځې د احتياط او فکر خبرې يې وکړې، خو کنډاغونه ليرې شول او بنديان يو څه آرام شول.

يو څو ورځې وروسته ژمی راغی او ساره شول حتی ډنډ هم یخ ونیوه. بناغلی سډو له خپلې ریرې او وحشي قواري سره په ځان فرض گانه، چي غسل وکړي. خپل د وړيو پوستين يې له خپلو اوږو نه ليرې واچوه او په داسي حال کي، چي خپله درنده او شرنگ او شرنگ لرونکي زولانه يې په ځان پسي خشوله، په بي پروايه سره د وره په لور روان شو. ساتونکي سرتيري ته يې يو څه وويل او هغه سمدلاسه د ډنډ غاړې ته وروست. سډو کالي وايستل او په داسي حال کي چي د زولاني په څوکه يې یخ مات کړ، پکي ننوت. د مذهبي رسومونو له مخي يې دري ځله په اوبو کي غوټه کړه، کالي يې بيرته په ځان کړه او په داسي حال کي چي یخ يې په ويښتو، ریرې او ځان باندي اوبه کیده، بيرته بندي خاني ته راغی. نور بنديان مجبور شول په بخاره کي ډیر لرگي واچوي، چي تود اور د هغه په انتظار کي وي. سډو بي له دي، چي د منني يوه کلمه هم ادا کړي، د بخاره ترڅنگه کيناست او ځان يې تود او وچ کړ.

دلته د يادولو او اند کولو وړ ده، چي ملايانو او روحاني بنوونکيو ددغو ناپيلو او قانون نه منونکيو خلکو په دماغونو کي څنگه سره متناقض تعصبونه ورننويستي دي. دی ویده کيرې، شهواني خوب ويني او خالي کيرې، چي په هغه سره هيڅ گناه نه کوي، خو ملا صاحب بي د شرايطو له کنتي نه هغه واقعيت گني او د غسل حکم ورته کوي او دغه حکم په دغسي عقيدې او اجبار سره اجرا کيرې، چي د سرو او کنگل پروا هيڅ نه کيرې. په عين حال کي هغه خلک کروي، وژني، کورونه وړانوي او د مريو په نامحدودي سوداگره بوخت کيرې. دغه ټول جرمونه په ټينگه منع شوي دي، نه يواځې د اسلام په رېښتيني دين کي، بلکي په نورو دينونو کي هم. سډو او د هغه په شان نور چي په ټول هيواد کي په زرگونو ميندل کيرې، په دي عقیده شوي چي د بد پر ضد حکمونه عين هغه دي، چي د بنو لپاره دي لکه په اصطلاح له شيطان غولولو نه وروسته، چي تلپاتي جنت يې انعام وي. که دا د مذهبي مکتبونو او روحاني مشرانو ملايانو له خوا نه وي، نو دغه جاهل او بي لاري شوي د بل چاله خوا او په خه ډول په ناسمه لار باندي رهي کرل شوي دي؟

په پای کي زما د معمولي پوښتني په ځواب کي حاجب وويل چي "امير به په يوي اونه کي کابل ته ستون شي او تاسي به هندوستان ته وليږل شي، خو باور وکړه چي تاسي به هلته هم بندي اوسئ. څه وخت چي باندي جيل وانان ووينئ، بيا به په ما شکر وکړئ."

خاطرې: د يوې دورې لنډ

ماته د انتظار هره ورځ د کال په شان وه، نوکرانو به هره ورځ مور ته له کور نه څيزونه راوړل، نن يې مور ته وويل چې سرتيرو بيبيانو ته خبر ورکړی چې "ځانونه آماده کړئ او څيزونه بار کړئ، ډاکر ته به لار شئ، چې هغه د هند په لور لومړی گام دی." په دغه خبر سره خپکان او شورماشور جگ شو، ما ويل چې "خپگان ولي؟" "عجبه پوښتنه! کورونه چور شوي دي او سردار او نور ټول په بندي خانه کې اچول شوي دي، تر هغو بده دا ده چې له خپل پلارني هيواد څخه شړل کيږي او د کاپرو له خوا بندي کيږي او ته بيا هم وايي چې ولي؟"

ما په ځواب کې وويل، چې "مور به بندي نه شو، حتی که بندي هم شو هغه به د هند په شان يو پراخ هيواد کې وي، چې د هغه ښارونه د کرکي وړ له دغې بندي خانې نه ښه دي. زه پوهيږم ځکه چې دا مې له لطيف او سوداگر نه دغسې اورېدلي دي."

"صاحبه! زه بايد درته ووايم چې کنيزي له خوښه نه په جامو کې نه ځاييږي." "هغوی ولي دومره خوښي دي؟" "وايي چې هندوستان د راج او ازاد ملک دی، همدا چې هلته ورسيدلو هغوی به د دوی ازادي اعلام کړي او دوی به ازادي شي."

مور يو ځل بيا په ظاهر کې له يوه تناقص سره مخ شو. د اسلام د رښتيني دين له مخې همدا چې يو څوک په دغه دين له زړه نه مشرف شو، مریي توب لغو کيږي. "لا اله الا الله محمد رسول الله" مور دغسې ويناوي هم مومو لکه "په اسلام کې مریي توب نه شته" او "د عدالت نوکر ښه چې ازاد اوسي." په اسلام کې برابرې چې ټولو ته برابر حقونه مني، ټينکه ريښه لري. که ددغې اساسي اسلامي برابرې رعایت په عام ډول شوی وای، د قانون له مخې به خاوند او مریي، شتمن او غريب نه وای او نړۍ به جنت وای، خو له بده مرغه په دې لارې کې کوښښونه بريالي شوي نه دي.

په واقع کې په اسلام کې دغه حقوقي فريضې [په افغانستان کې] تر شلو کالونو لږ دوام کړی او نن ورځ مور ددغسې يوه حال شاهدان یو، چې ځواني ښځينه مریاني ددې لپاره چې ازادي وي، غواړي باندي ملک ته په مهاجرت لاري شي. دا چې مور د دوی خپل کیده په نظر کې ولرو، د پوهاوي وړ ده. ه په خپل وار په زړه کې په يقين سره د دوی په خوښه کې ځان شريک گنم.

بل سهار د وخته حاجب له يوه افسر سره راغی، هغه د يوه شپانه په شان چې خپل پسونه مشترې ته سپاري پخوا له دې چې مور يوه سپاره افسر ته وسپاري، وشميرلو. مور مننه وکړه او له سدو او نورو بنديانو سره مو خدای په اماني وکړه. مور چې له دغه ځايه وتلو، د خاصو سورو 16 سواره

خاطرې: د يوې دورې لنډ

له مور سره يوځای شول. په ډاگر کې درې ورځې پاتې شو، ددې لپاره چې نور هم د تللو لپاره هلته ټول شي. په پای کې مور و خوځېدلو، خو څه يوه صحنه! دښځو يوه شپېته کسيزه ډله، چې په هغو کې پينځلس بيبيانې او نورې مريانې او نورې وي، له مور سره يوځای شوي. زه وگومارل شوم، چې د بي بي جان او بېوجان په نومونو د خپلو ميرو مسوليت ولرم. دا لومړی ځل و، چې له ماشومتيا نه وروسته زه خپل دغه نږدې خپلوان وينم (د ورونو کورنۍ، حاضري او غاييې). زه دوه کلن وم، چې کابل ته ولاړم او دوی په کندهار کې پاتې شول. کلونه کلونه مې هيله کوله او خوب مې لیده، چې کندهار ته او خپلې کورنۍ ته بيرته وگرځم، خو ما هيڅ فکر نه کاوه چې هغه به په دغسې ناوړې حالت کې وي. دا يو غم لرلی او زړه ماتوونکی پېوستون و، په خاص ډول زمور ميندو ته ډيره گرانه تمامیده، چې له پينځلسو کلونو نه وروسته خپل ميرمه د لور نسب يو سردار او د کورنۍ يو بچوری او رسيدلی جوهر د بندي توب او درد په حال کې وویني. مور ژړل، يو بل مو په غيږ کې نيول، لاسونه مو سره ورکول او نرمې خوږې خبرې مو سره کولې.

له دغو تودو احساساتو سره سره زه مې درک کړه، چې لويې کورنۍ په خاصه توگه هغوی، چې د سر سرې يې خو مایني لري، په خپلو کې خاص سياست او ډيپلوماسي کوي. د بيلگې په ډول هره ماينه په مهارت او هوشياره سره هڅه کوي، چې د ميرمه په زړه کې ځای ونيسي. زمور په قضيه کې زه د پلار د منلې په توگه سمدلاسه د خاصې توجه مرکز شوم. (دغه حقيقت چې زه ناروغ او له خپلې سکه مور نه محروم شوی وم، هم رول لاره). هر هغه څه چې زه مې غوښتل، لرلی مې شوه. ميرو مې ددې لپاره چې په خپلو سياليو سره د پلار زړه خپل کړي، په تودوشي او مهرباني کولو کې تر يوې بلې نه زياتی کاوه. زمور په کاروان کې نورې کورنۍ هم وي لکه د سردار شير علي کورنۍ له پنځوسو ښځو او بي شميرو ښځينه مريو او کنيزو او مريانو سره. هلته د تره زوی انور، د هغه کورنۍ او له ښځو يې له ښځوسره ځينې خانان هم وو. اسلم چې د يوولسو کلونو او يو خپلوان و، يو ځينی کس و چې زما نږدې ملگری شو. د سيمي جگ او خواخوږی خو د انتقال يوه د ډاډ وړ وسيله وه. يو ځي د اسلم نيا او يوې بلې ميرمنې چې له اتيا کلونو نه اوښتي وه، يو اوښ لاره. د تره زوی انور هم يو اوښ او هم يو اس لاره او ددې لپاره، چې پلار خوښ کړي، ماته به يې په هغو باندي د سپريدلو اجازه راکوله. هر سهار مور د سوړو تر څارني لاندي خوځيدلو او دوی په تورو او نيزو سمبال وو. دا چې د هغوی وسلې د کار نه وي او اسونه يې هم پياوړي نه وو، د خالق ياغي طبيعت يې هڅاوه، هغه به

خاطري: د يوې دورې لنډ

ويل چي "که د پلار ډار نه وای مابه دغه خرکاران لاندي کړی او له اسونو او وسلو سره به تېنډیلې وای."

اوس به د سفر موضوع پرېږدم او د کندهار له دوو نامتو ملايانو سره به د امير په چلند وغږېږم. سردار محمد ايوب دوی اړ کړی و، چي فتوا ورکړي چي له امير عبدالرحمن سره جنگيدل به داسي وي لکه د کاپرانو پر ضد جهاد وي. دغه قصه مور په بندي خانه کي واوريدله.

د مبارکي خرقې په مخ کي د هغو وژنه د افغانستان په تاريخ کي يو بيساری عمل و. په دغه کار سره د هغه د پناه غوښتلو هغه رواج نقض کړ، چي خلکو په خرقه او نورو زيارتونو کي پناه موندله. د گناه دغه بدعت په واقع کي د جزا په اړه د مذهبي او مدني قانونو د استعمال رسم له مينځه يووړ.

امير عبدالرحمن د جمعي له لمانځه نه وروسته په داسي حال کي چي د جومات نه دباندې ولاړ او توره يي په لاس کي وه، امر وکړ چي مولوی واسع چي يو تن من سړی و او نکريزي رېږه يي لرله، ورته راوړل شي⁴³. عبدالرحمن په عربي کي کلمه ورته په لور اواز وويله. "ملا! بڼه غوړ ونيسه." بيا يي خپلو ملگرو او سرتيرو ته کړه، چي دوی هم کلمه ووايي. غږ يي په کبندې او ډيوډه کي هېتتاک انعکاس وکړ. په داسي حال کي چي روحانيانو او ديني پوهانو ته يي کتل، امير وويل چي "ستا ديني حکم څه دی؟ مور خوک يو؟" "تاسي ټول مسلمانان یئ، سوچه مسلمانان!" "بڼه بيا نو ستا حکم د هغه چا په اړه څه دی، چي په هغو معتقدانو باندې د کفر حکم کوي، چي نه يواځي په خپله مسلمانان دي، بلکي تير شوي يي هم مسلمانان دي؟" دغه نامتو مولوی په ځواب کي وويل، چي "د الیاس د تفسير له مخي هغه کس کاپر دی." هغه دا هم وويل، چي "ما دغسي فتوا ورکړي نه ده، چي په هغي کي مي د تا يا ستا د سرتيرو نوم اخيستی وي." "ټول هغه څه چي ما ويلي دي، دا دي چي له کفر سره مرسته کول، بيديني ده. زه پوهيدم چي که مي دغومره نه وای ويلي، ايوب به زه په کړولو سره د هغه لاسليک کولو ته اړ کړی وای."

امير په غضب سره چيغي کړي، چي "څنگه مي له کاپرو سره مرسته کړي وه؟ په يقين سره نه د کندهار سردار شير علي په شان او نه د کابل محمد ولي يا د پېښوري سردار په شان، چي د کاپرانو پر خوا له مسلمانانو سره وجنگيدل. زه راغلم، چي هيواد د باندنيو له اشغال نه ازاد کړم. اوه، ته لعنتي! ته، نه زه کاپر يم." بيا يي خپله قفقازي توره له تيکي نه وايستله، يو کام دمخه شو او د ملا په شي اوږه يي په دغسي قوت سره گوزار وکړ، چي هغه له کمره نه دوه ځايه شو. بيا يي امر وکړ، چي هغه بل مولوی عبدالرحيم ورته

خاطري: د يوي دورې لنډ

راوراندي کړي. په يوه وار سره يې د هغه سر له ضعيف بدن نه بيل کړ او د فوټبال د توپ په شان يې وړاندي وغورځاوه. دغو وژنو او د پلاربندي توب د کندهار د وړو او زرو په زړونو کې ويره واچوله. د وروسته پيښې اهميت ځکه غټ شو، چې پلار د کندهار په حاضر و سردارانو کې يو وتلی کس و. امير ته د هغه نږدېوالي او د هغه احساسونو ته د هغه درناوی ټولو ته معلوم و. له امير سره کندهار ته د هغه ملگرتوب د هغو په زړونو کې هيلې غورولې وې. په پای کې د هغه، هغه ټينگ کوښښونو ته د هغو په دفاع کې، چې د خپل رضایت پر خلاف په جنگ کې ښکېل شوي وو، د قدر په سترگه کتل کېدل. نو امير عبدالرحمن دغي پایلې ته ورسيد، چې که اول يې د سردار غلام محمد طرزي چاره کړي نه وي، د هغه لپاره به د اصلاحاتو عملي کول ناشوني وي.

سرحد ته رسيدل

(د 1882 کال اول)

دغه سفر چې په عادي ډول څلور ورځي نيسي، مور په لسو ورځو کې پای ته ورساوه، ځکه چې زمونږ کاروان د خرو مور په پای کې عبدالله کلا ته ورسيدلو، چې زمونږ د هيواد اخره برخه ده، چې زمونږ د خپل کيدلو له امله مور ته له ليرې نه د يوه هيبنتاک اعراف يا د گناه توييدلو ځای په شان بنکاره شو. زمونږ ساتونکي خوښ شول، چې دوی وکولی شول مور مقصد ځي ته ورسوي، بي له دې چې څوک تېښتيدلي وي، خو د دوی غرور او خوښي پوره بيخايه او بي دليله بنکاره شوه. بنځينه مرياني او مريان خوښ وو، چې خپله خپلواکي به تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې خاوندان او بيبياني خپه وي، ځکه چې هغوی خپله شتمني او ځمکي له لاسه ورکوي. حقيقت دا دی، چې په دغه کاروان کې هيڅ يو (زما په کېدون) د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل. د برتانيې د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيوادپالني، ازاده او خپلواکه ايډيالونه د خلکو له ذهنونو نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول. ما له بنځينه مريو سره خواخوږي کوله، خو تر هغه زيات ما غوښتل هغه هيواد ترک کړم، چې بي له کوم څرگند دليل نه يې څومره ډير دردولی وم.

زمونږ کرنيل، چې خپل توند او غوڅ امرونه يې په زوره ورکول، اړ کړو چې سبا د وخته تيار اوسو. له دغې ويري نه چې هسي نه په دغې بيطرفي سيمي کې له مور نه څوک وتبښتي، له برتانويانو نه يې وغوښتل، چې د انتقال لپاره راشي. د هغه د غوښتنې پروا ونه شوه، ځکه چې د افغان په خاوره کې د برتانويانو ننوتل غير قانوني وو. مور چې له بيطرفي سيمي نه سرحد ته واوښتو، دري ملکي سواره چې اوږده لنکوټي يې په سر او عادي ځاكي دريشي يې په ځان وي، رابنکاره شول. يو يې زمونږ خوا ته راغی او وويل چې "زه ددغو برخو د محصول ټولوونکی يم."

کرنيل: "زه د هژده نهر کرنيل ياور يم، ما بنديان راوستي دي او رسيد غواړم."

محصول ټولوونکی: "ماته هدايت دی چې هغوی تسليم کړم او د چمن تر نظامي هډې پورې اوبه او خواره ورته ورسوم."

کرنيل چې په ناوړو او طعنه يې کلمو سره غرمبيده، وويل چې "د مالياتو مامور صاحبه! ستا په خبرو زمونږ سر نه خلاصيري، زه به دغه بنديان يو په يو درتسليم کړم، ته يې

خاطرې: د يوې دورې لنډ

شميره او رسيد راکړه. خبره نوره خلاصه ده." مامور: "زه او ته پسونه، نه اخلو او نه خرڅوو، چي زه بي يو يو وشميرم، بنديان پريږده او په خير سره ستون شه." هغه د يوې توتي کاغذ له پاسه زموږ د رسيدلو يو څو کرښي وليکلي او ليک يي کرنيل ته ورکړ "صاحبه! دغه دی رسيد."

کرنيل پوهيده، چي د دوو بي وسلو مامورانو په وړاندي څه شی نه شي کولی، نو په دي ډول وغرمبيده" او ه! که د امير عبدالرحمن له دار نه، نه وای ستا د ژوندانه قمچيني به مي درکړي وای."

هغه په خپلو سوږو باندي غبر کړ، چي بنديان وشميري، چي باوري شي چي څوک تښتيدلي نه دي بيا يي نو خپل سري قطار ودرول او د ستيندو امر يي ورکړ.

په دغه ډول زموږ د خپلو خلکو له خوا او زموږ له خپل هيواد څخه باندنيو ته او په باندني ملک کي زموږ د انتقال ډرامه پای ته ورسیده.

پای

يادښتونه

د محمود طرزي ليکنه په فارسي ده، حميد طرزي هغه په انگرېزي اړولې، چي ما په دغه ډول پښتو کړي ده. د حميد طرزي د يادښتونو په اخر کي د هغه نوم ليکم او خپل يادښتونه بي نومه پرېږدم.
"محمد حسن کاکړ"

1. ددغي لومړنۍ فقري اخري جمله په يقين سره په خپله د محمود طرزي نه ده، ځکه چي هغه په کال 1933 زيږديز کي مړ شوی و.
2. د افغان_انگليس په لومړي جنگ کي د انگرېز پوځ د کابل_جلال اباد په پخوانۍ لار کي د 1942 کال په ډير سخت ژمي کي د شاوخوا خلکو ياني د غلزيو له خوا د غازي محمد اکبر او محمد شاه بابکر خيل په سرواله له مينځه وړل شوي، يو شمير يي يرغمل شوي او يواځي جراح وبلیم برايډن په نيم ژواندي حالت کي جلال اباد ته ورسيد او هلته يي بل انگرېز پوځ، چي د جنگ په سر کي ډيره شوي وو، په موضوع خبر کړه.
3. امير هغه د "منلي پوه" په لقب ياد کړ او د کال 120000 روپۍ يي ورته معاش وټاکه. (حميد طرزي)
4. امير دوست محمد د پېښور د بيرته نيولو لپاره ډير کوبښونه وکړل، خو په خپلو کوبښونو کي پاتي راغی.
- 4 الف): دغه پېښه چي د غلزي کلات په کج باز کي شوي ده، په کال 1863 کي نه، بلکي په کال 1865 کي شوي وه.
5. د امير شير علي په واکمنۍ کي په کابل، کوهدامن او نورو ځايونو کي الکولي خشنې او واین (WINE) جوړيدل، خرڅيدل او څښل کيدل. د امير او نورو ډلو واین او نڅاکري لرلي. (حميد طرزي)
6. نظامي څانگه له يو شمير سردارانو او مشرانو نه جوړه وه، چي هغو ته مواجب ورکول کيدل او هغوی له پنځوسو نه تر سلو پوري سواره ساتل. هغه نوري دوه څانگي د پليو، سورو عسکرو او توپخاني وي او خاص کنډکونه د ژاندارم وو. (حميد طرزي)
7. روسان وروسته له هغه، چي د کريميا په جنگ کي په (1854_1856) کي د نورو اروپايي هيوادونو له لاسه مات شول او مديترانه يي په مخ کي د ازاد تگ راتگ خنډ وگرځول شو، منځنۍ اسيا ته په ټينگه مخه وکړه. په کال

- 1868 کي يې بخارا لاندي کړه او د امو غاري ته ورسيدل او په دغه ډول د افغانستان گاونډي شول.
8. د محمود طرزي دغه وينا صحيح نه ده، د شاه شجاع دويمه واکمني، چي له نظره وغورځوو ځکه چي افغانانو هغه زر له افغانستان نه د انگرېزي پوځ په ايستلو سره پای ته ورسوله. افغانستان تر 1880 پوري له باندني او دننني خپلواکه نه برخمن و. دغه حقيقت له هغو تړونونو نه هم څرگند دی، چي د امير دوست محمد او برتانوي هند حکومت تر مينځ په کال 1855 او 1857 کي وشول. طرزي هم په ضمني ډول د روسي جنرال ستالي توف په راتگ سره د امير شير علي په وخت کي د افغانستان په پوره خپلواکه اعتراف کوي. انگرېزانو چي د 1878 کال په نومبر کي په افغانستان باندې په نظامي يرغل لاس پوري کړ، په اصل کي ددي لپاره و چي امير شير علي نه غوښتل خپله باندنه خپلواکي د هغو په غوښتنه محدوده کړي.
9. د امير شير علي په دويمي واکمنه کي په کال 1876 کي د هند برتانوي حکومت د قلات خان، چي د احمد شاه دراني له وخت راهيسي د افغانستان تابع و. د يوه توافق ليک له لاري تر خپل نفوذ لاندي ونيوه او له بولان او کوتي نه يې چي د افغانستان خاوره وه، د افغانستان د حکومت لاس لاند کړ، خو خيبر د امير شير علي په واکمنه کي د افغانستان تر حاکميت لاندي او چترال ازاد و. خيبر وروسته د گندمک په تړون سره د برتانوي هند حکومت لاس ته ورغی او دا کلونه وروسته په کال 1995 کي و، چي انگرېزانو چترال لاندي کړ.
10. سردار محمد يعقوب له 1874 نه تر 1878 پوري د کابل په بالاحصار کي څلور کاله بندي و، نه شپږ کاله.
11. د گندمک په تړون سره افغانستان له کرمي نه، چي يوه برخه يې وه، تير شوی نه و. داسي هم له پشين او سوي ياسبي څخه تير شوی نه و. په دغه تړون سره ددغو سيمو اداره د انگرېزانو لاس ته ورغله او هغوی منلي وه، چي د افغانستان د امير په نامه به دغه سيمي اداره کوي او اضافي عوايد به يې افغانستان ته ورکوي. دغه سيمي انگرېزانو وروسته له عبدالرحمن سره د لومړيو مذاکرو په وخت کي تصرف کړي.
12. له لويي کوکناري سره د هغه منشي، طيب او نظامي اتاشه او 25 سواره او 50 پلي عسکر د امير محمد يعقوب د هستوکنځي تر څنگه د امير محمد اعظم په حويله کي د 1879 کال د جولای په 24 مه ميشته شوي وو.
13. د محمود طرزي ددغه پاڅون د لامل تشخيص سم نه دی، يالې تر لره د هغه دغه تشخيص ساده دی. دا سمه ده،

چې د معاش موضوع د عسکرو لپاره سملاسي محرک شو، خو دا په اصل کې په ډگر کې د گندمک د تړون پلې کېدل، په حکومتي چارو کې د کوکناري لاس وهنه او له هغو سره د سردار محمد ايوب، ډيرو نظامي افسرانو او نورو مخالفت وو، چې د هغو افسران او د کابل خلک يې د پاڅون لپاره وهڅول. دغه موضوع ما د هغه وخت د رسمي او نورو رپوټونو پر بنسټ چې په لندن کې مې د انډيا افس (اوس د برتانيې کتابتون) نه راټول کړي وو، په خپل يوه اثر "جنگ دوم افغان_انگليس" کې په قانع کوونکي ډول بيان او شرح کړي ده. دغه اثر، چې په اصل کې مې د پوهانده رتبې لپاره ليکلی و، په کال 1989 کې په پېښور کې د افغانستان د ملي اسلامي محاذ له خوا خپور شوی دی.

14. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، چې امير محمد يعقوب د پاڅون په وخت کې څه ونه کړل. هغه لومړی خپل د پوځ سپاه سالار داود شاه، بيا خپل خسر سردار يحيی، له خپل واره زوی سردار موسی جان او بيا جنرال عبدالکريم د غلزيو او کوهستان له يو شمير مشرانو سره پاڅون کوونکیو ته واستول، خو پاڅون کوونکیو د هغو په خوله ونکړل. وروستيو لا هغوی وهڅول چې "خپل کار زر خلاص کړئ." پاڅون کوونکیو ته لا د شپږو مياشتو معاش ورکولو وعده هم ورکړل شوه، خو هغوی سره له دې هم خپل پاڅون ته دوام ورکړ. په دغه ډول د معاش موضوع د پاڅون اصلي انگيرنه، نه بلکې يوه پلمه وه. د تفصيل لپاره وکتل شي، زما کتاب "جنگ دوم افغان_انگليس" ياد شوی اثر، 59_60 مخونه.

15. د جنرال رابرتس په وينا 97 افغانان او د محقق فريدک هري سن په وينا 122 کسه د کوکناري او د هغه د ملگرو په بدل کې غرغه شوي دي. پورتنی اثر، 82.

16. د محمود طرزي د ليکنې پر خلاف د امير خسر سردار يحيی، چې د پاچا محمد نادر نيکه و، د انگريزانو مخالف و. په هغه وخت کې په محمدزي سردارانو کې دوه ډلې هسکي شوي وي، يوه يې د سردار ولي محمد، د امير محمد يعقوب د تره په مشرۍ انگريزي پلوه او بله يې د سردار يحيی په مشرۍ د انگريزانو مخالفه وه. لومړنۍ ډلې ته خلکو "کوکناري زي" او بلې ته "يعقوب زي" ويلي. کاکړ، پورتنی اثر، 52 مخ.

17. د محمود طرزي دغه خبرې سطحې دي. يعقوب خان د همدغه کال په پای يانې دسمبر کې هند ته تبعيد شو او سردار محمد ايوب د بل کال په جون کې يانې شپږ مياشتې وروسته له هغه نه، له خپل پوځ سره له هرات نه د کندهار په لور روان شو او د جولای په مياشت کې يې د

- ميوند په دښته كې انگريزي پوځ ته ماتې وركړه.
18. دا پخوا له هغه و، چې هغه به د انگليس د استخباراتو له خوا كنترول شوی وي.
19. محمد جان وردك دمخه د عسكرو له خوا غټ مشر يا جنرال غوره شوی و. په دې ډول محمد جان وردك د افغانستان لومړنی غوره شوی جنرال دی. ده له افغانستان نه د انگريزي پوځ تر وتلو پوري د پښتنو او تاجكو د يو موتي كولو لپاره د غزا په نامه بيخي ډير كوښښونه وكړل، چې د هغو له امله خلكو ورته د يوه پير په شان درناوی كاوه.
20. جنرال رابرتس په اوله درجه "كوكناري زي" او نور انگريزي پلوه سرداران په واك كړل، له "يعقوب زي" سردارانو نه يې لږ هغه هم په اطراف كې په مقامونو وگومارل.
21. د ميوند په جگړه كې د مك لين په نامه يو انگليس بندي له افغانانو سره و، چې هغه هم وروسته ووژل شو، نور يې شايد په هماغه اول سر كې وژل شوي وي.
22. له انگريزانو سره د جنگ افغان اتلان د فارسي او پښتو په ولسي شعرونو كې هم ستايل شوي دي:

محمد جان خان مرد میدان است
 ايوب خان شیر غران است
 مير بچه خان رس رسان است
 آزادي فخر افغان است
 راپت كل لات كلان است
 بيا بيا در انگور بخو

(غبار، مير غلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ،
 موسسه چاپ كتب، كابل 1967، 624).

يعقوب خان يې ونيوه زما وروره
 نور يې زر كوز كه له لاهوره
 اوس د خاوند كارونده گوره
 شاپاش په محمد جان بڼه پور يې وگاته عالمه
 پوځونه يې كړل جمعه

محمد جان وكرله ته توره
 ده په هر خای كې مشهوره
 كه خپل خاوند ته شي مشهوره
 راويي شكه پرنكي كړو له خيبره يې بهار
 خاوند كه تار په تار

محمد جان خان وكر مطلب
 راضي يې په ده باندي و رب
 دی په هر خای كې يې دبذب
 خپه پري پرنكيان شول ستركي يې ډكي له نمه
 پوځونه يې كړل جمعه

خاطرې: د يوې دورې لنډ

پرنګيــان راغــلــه پــه مــاتــي
 کــولــي بــه دــوــى زــيــمــاتــي
 کابــل بــنــه لــه دــوــى پــمــاتــي
 شـابـاش پـه مـحـمـد جـان بـنـه مـدـام بـه و خـوشـرـنـک
 اـخـتـيار کـوي د جـنـگ

(باغ و بهار، د پښتو چاربيټي، تاليف قاضي عبدالحميد اثر افغاني سالارزى، خپرونه د پښتو اکاډمي، پېښور يونيورسټي، 2006، 156. په دغه اثر کې د پېښور د شاوخوا شاعرانو چاربيټي راټولي شوي دي. له محترم ډاکټر فضل رحيم مروت نه مننه کوم، چې د هغه يوه نسخه يې ماته بېنلۍ ده.)

23. لکه چې په دويم لمبر يادښت کې راغلي، د انگرېزانو دغه پوځ د کابل او گندمک تر مينځ له مينځه يوړل شول. دغه پوځ له 4500 منظم انگرېزي سرتيرو او 12000 هندي خدمتکارو نه جوړ و. دري سوه تنه يې يرغمل ونيول شول او يو څه نامعلوم شمير يې په کليو او بانډو کې خواره شول او يواځې يو تن جراح وېليم برايډن ځان په نيم ژواندي حال کې جلال اباد ته ورساوه او هلته يې انگرېز پوځ له دغه مصيبت نه خبر کړ.

24. د محمود طرزي د ليکنې پر خلاف سردار محمد ايوب د ميوند له بريالي جنگ نه وروسته د کندهار له پوځي قوماندان جنرال پرم اوزر سره د بي بي هواله لاري، چې د سردار رحيم دل کونډه وه او دغه انگرېزي جنرال يې خپل "زوی" بللی و، د خبرو ور پرانيست او هغه ته يې مهلت ورکړ، خو مهلت لا پای ته رسيدلی نه و، چې جنرال رابرتس له لسو زرو غوره شوي پوځ سره له کابل نه کندهار ته ورسيد او د سردار محمد ايوب پوځ ته يې ماتې ورکړه او هغه بيرته هرات ته په شا شو.

25. انگرېزانو يې په دقيق ډول د هند برتانوي حکومت، د سردار عبدالرحمن په اړه د روسيې حکومت ته په دي اړه، چې افغانستان ته د هغه راتگ اسان کړي، لیک استولی نه دی، خو څه وخت چې امير محمد يعقوب له خپلو ځينو لوړ رتبه مامورانو سره هند ته واستول شو، سردار عبدالرحمن په خپل نوښت او د روسانو په هڅوني سره د کولاب له لاري د 1880 کال په جنوري کې بدخشان ته راغی او چې ځان اباد ته ورسيد او انگرېزان يې په راتگ خبر شول، په کابل کې د انگليس سياسي استازي "ليپل کريفن" د خپل حکومت په امر دري افغانان ورواستول او د امير کيدو لپاره يې ورسره خبرې پيل کړې.

26. سردار عبدالرحمن د جولای په 20مه د افغان مشرانو له خوا په چاريکارو کې نه، په بدخشان کې د امير په توگه غوره شو. تر هغه دمخه د سردار او انگرېزانو تر مينځ د هغه د امير کيدو په اړه سره موافقه شوې وه.

27. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، امير عبدالرحمن په خبرو كې له انگرېزانو نه په ټينگه وغوښتل، چې دى بايد د امير دوست محمد د وخت افغانستان امير وي، خو انگرېزانو ورسره ونه منله. انگرېزانو له امير سره حتى هغه افغانستان هم ونه مانه، چې د گندمك په تړون سره يې منلى و. امير عبدالرحمن له انگرېزانو سره له كندهار او هرات نه پرته يواځې د "شمالي افغانستان" په نامه امارت منلى و. وروسته دا د ميوند د جگړې زور او د انگرېزي پوځ ماتې وه، چې انگرېزانو كندهار چې د والي سردار شير علي په كورنۍ كې يې "خپلواك" اعلان كړى و، امير عبدالرحمن ته د 1881 كال په اپريل كې تسليم كړ. امير د همدغه كال په سپټمبر كې فاتح سردار محمد ايوب چې كندهار يې بيا نيولى و، په كندهار كې مات كړ او هرات يې هم له ملك سره يوځاى كړ او ټول افغانستان يې سره يو موټى كړ او يو ټينك مركزي حكومت يې پكې په پښو ودراره.
28. دلته د محمود طرزي "د معمول په شان" افاده بيخايه ده. لكه چې دمخه ويل شوي، افغانستان د امير دوست محمد او د هغه د زامنو په واكمنۍ كې خپلواك و او يواځې د امير عبدالرحمن په وخت كې يې باندي روابط د انگرېزانو له لارې ترسره كيدل.
29. د اد انگرېزانو په مقابل كې د اپريديو پاڅون ته اشاره ده. پاچا محمد نادر له دينه ډډه وكړه، چې د هغو ملاتړ وكړي او په كابل كې يې د هغو جرگه د ميلمنو په شان د يو څه وخت لپاره وساتله.
30. سرنيوال چمبرلين هغه څوك دى، چې تر جنگ نه دمخه بايد كابل ته تللى واى. (حميد طرزي)
31. واقعيت دا دى، چې د ذمې په دوه ورځنۍ غونډه كې (31 جولای_ اگست 1، 1880) د امير عبدالرحمن او د برتانوي سياسي استازي لپيل كريفن تر مينځ كوم تړون شوى نه دى. په دغه وخت كې د هند برتانوي حكومت شك لاره، چې امير به د سردار محمد ايوب په مقابل كې بريالى شي. سردار محمد ايوب وروسته له هغه، چې د جولای په 27 مه يې د ميوند جگړه كتلي وه، په كندهار ښار كې يې د انگرېز پوځ محاصره كړى و. په دې ډول كندهار او هرات د هغه په كنترول كې و. امير عبدالرحمن سره له دې، چې له انگرېزانو سره يې د تړون كولو لپاره ټينگار وكړ، لپيل كريفن د تړون لپاره حاضر نه و. د تړون پرځاى يې هغه هم په پټه امير ته يو ليك وركړ، چې په هغه كې انگرېزانو د غومره منلي و، چې كه په افغانستان باندي له پارول كيدو نه پرته يرغل وشي، له امير سره به د يرغل په شا كولو كې مرسته وكړي، خو چې امير د خپلو بانديو اړيكو

اجرا هغوی ته پرېږدي. ددغو دوو ورځو د خبرو ټول متن او جريان په لسو مخونو کې د ليکونکي په دغه اثر کې نيول شوی دی: کاکړ، افغانستان، د داخلي سياسي انگشـافونو مطالعـه، 1880_1896 لاهـور، 1971، 261_280. د طرزي د ياد شوي تړون له مادو نه يواځې پينځمه يې په ځمکه کې د دواړو خواوو له خوا منل شوي وه. دا سمه ده، چې د درېيمې مادې له مخې د افغانستان باندنۍ اړيکې امير ته په سپارل شوي ليک کې د برتانوي هند حکومت ته منحصر شوي وو، خو نه په هغه ډول چې د امير دوست محمد په وخت کې و. له دغه ليک او وروسته د ډيورنډ له توافق ليک نه پرته د امير عبدالرحمن او برتانوي هند حکومت ترمنځ د هغو د اړيکو په اړه نه کومه بله موافقه او نه کوم بل تړون لاسليک شوی دی. ددغه ليک ټول متن د ليکونکي په يوه بل اثر کې، چې تازه چاپ شوی لوستل کيدلی شي: کاکړ، د افغانستان سياسي او ډيپلوماتيک تاريخ 1863_1901، د برل خپرونه، هاليند، لندن، 2006، 167_168.

32. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان له اول افغان_انگليس جنگ نه تر دويم افغان_انگليس جنگ پوري خپلواک هيواد و. امير شير علي خپله واکمني په اصل کې له دې امله بايلله، چې د انگرېزانو د غوښتنې پر خلاف حاضر نه شو، چې افغانستان له باندني خپلواکه نه محروم وي.

33. دا يو ډير زير او په واقع کې يو ناسم حکم دی.

34. "تاج التواريخ" په اصل کې د منشي سلطان محمد په قلم د امير عبدالرحمن ژوند (The life of Adbur Rahman) د انگرېزي متن ترجمه ده. دا امير عبدالرحمن و، نه امير حبيب الله، چې سلطان محمد يې چې د هغه منشي و، په کال 1894 کې د هغه د ليکلو لپاره وگوماره. ددغه کتاب بله مهمه ځانگړتيا دا ده، چې د هغه وروسته برخه يا دويم توگ په لندن کې جعل شوی دی. ددغه ټول کتاب په اړه ما په خپل يوه بل اثر کې په تفصيل او مستند ډول بحث کړی دی: کاکړ، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امير عبدالرحمن واکمني، په استين کې د نکساس پوهنتون خپرونه، 1979. استين، لندن، 246_249.

35. په دغه وخت کې انگرېزانو فيصله کړې نه وه، چې کندهار به امير عبدالرحمن ته سپاري. کندهار دوی له اوږده بحث نه وروسته د 1881 کال په اپريل کې امير ته وسپاره.

36. امير عبدالرحمن په خان اباد کې د پوځ خاوند شوی و، په دغه ډول چې د مزار هغه پوځ، چې قطغن ته استول شوی و، هغه ته تسليم شو. د امير د بريالي توب غټ راز

دا و، چي دى د پوځ د تنظيمولو متخصص و او د خپلي واکمنه تر پايه پوري يې نږدې يو لک منظم پوځ تنظيم او په ډول ډول عصري وسلو سمبال کړى و.

37. محمد جان وردک، چي د انگریزانو په مقابل کي يې د ملي مقاومت په دوره کي بیساري فعالیتونه وکړل او د هغو له امله عامه خلکو د پیر په شان د هغه لاسونه ښکلول د 1881 کال په پای کي په کوتل ابدو کي د عبدالغفور اخوندزاده او نورو په گډون د امیر په حکم ووژل شو.

37 الف): د طرزي دغه وینا هم سمه نه ده. د امیر دغه ماینه د روسي ترکستان د کوم مشر لور نه وه، هغه په اصل کي د بدخشان او د امیر د هغي ښځی وینځه وه، چي د بدخشان د یوه نامتو میر، میر جهاندار شاه لور وه. ددغي میرمني له مرگ نه وروسته امیر د هغي وینځه، چي گلریز نومیده، په نکاخ کړه. امیر حبیب الله او سردار نصرالله ددغي بدخشانه میرمني زامن وو.

38. څرخ د قوم نوم نه دی، په لوگر کي د یوي سيمي نوم دی. دغه غلام حیدر په قوم یوسف زی و.

39. هرات د کندهار له سقوط نه لس ورځي وروسته د اکتوبر په دویمه نیول شوی و.

40. دغه ټاکنو کي پېښه د 1881 کال د سپتمبر په 22مه وشوه، چي ما په خپلو دوو اټرونو کي بیان کړي ده. د سردار محمد ایوب پوځ اوولس زره او د امیر دا څوارلس زره و. د سردار پوځ د امیر په پوځ یرغل وکړ او لومړی بری یې هم ترلاسه کړ. مخکي هم ویل کیده، چي د سردار پوځ به بریالی وي، خو په عین جنگ کي وضع اپوته شوه. د نښتي په تودوښي کي د سردار د شالیکو سرتیرو د خپلو مخکي لیکو پر سرتیرو ناڅاپه ډزي وکړي، چي د هغو له امله ټول پوځ په شا او تیت شو او د امیر پوځ په دي ډول بریالی شو. دغه بري امیر په دي بریالی کړ، چي له میمني نه پرته ټول افغانستان سره یو موتی کړي. په کال 1884 کي یې میمنه هم وکتله. سردار محمد ایوب غازي اول مشهد ته او بیا په 1887 کي له خپلو اتو سوو پلویانو سره د فارس او هند حکومت په موافقه د عراق او کراچۍ په لار لاهور ته لاړ او هلته هستوگن شو او په کال 1914 کي د زره په یرغل مړ شو.

41. لوی طرزي په ښه لیکلو کي جوړه نه لرله. (حمید طرزي)

42. سډو، چي په اصل کي کروخیل غلزی و، په رښتیا یو ویروونکی یاغي او ډاره مار و. دی به یاله بندي خاني نه

خوشي شوى يا تښتيدلى وي، چي خو كاله وروسته له سردار نور محمد او نورو سره د امير په مخالفت له شنوارو سره ملگرى شو. سردار نور محمد د سردار ولي محمد زوى و، چي د انگرېزانو له خوا د كابل والي ټاكل شوى و او خلكو "لاتي سردار" باله.

43. امير عبدالرحمن د سردار محمد ايوب له ماتولو نه وروسته د كندهار له خرقې نه په خپل امر يواځي يو مولوي وايست، چي هلته يې درواچ له مخي پناه وړي وه. دغه مولوي عبدالرحيم (كاكر) نومېده، چي د تاريخپوه عبدالحى حبيبي پلار و. سلطان محمد، د عبدالرحمن ژوند، لومړى ټوك، 216. كاكر، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيكي تاريخ، 61.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**